

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

ΠΡΩΤΟ ΤΜΗΜΑ

ΥΠΟΘΕΣΗ CHOWDURY ΚΑΙ ΛΟΙΠΟΙ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
(Προσφυγή αριθ. 21884/15)

ΑΠΟΦΑΣΗ

ΣΤΡΑΣΒΟΥΡΓΟ
30 Μαρτίου 2017

Η απόφαση αυτή θα καταστεί τελεσίδικη σύμφωνα με τους όρους του άρθρου 44 § 2 της Σύμβασης. Μπορεί να υπαχθεί σε αναδιατύπωση.

Στην υπόθεση Chowdury και λοιποί κατά Ελλάδας,

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (πρώτο τμήμα), συνεδριάζοντας σε δικαστικό τμήμα, η σύνθεση του οποίου έχει ως εξής:

Kristina Pardalos, *πρόεδρος,*

Λίνος-Αλέξανδρος Σισιλιάνος,

Aleš Pejchal,
Robert Spano,
Armen Harutyunyan,
Tim Eicke
Jovan Ilievski, *δικαστές*,
και Abel Campos, *γραμματέας τμήματος*,
Αφού διασκέφθηκε σε δικαστικό συμβούλιο στις 7 Μαρτίου 2017,
Εκδίδει την ακόλουθη απόφαση, η οποία ελήφθη την πιο πάνω ημερομηνία:

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

1. Η υπόθεση έχει εισαχθεί με μία προσφυγή (αριθ. 21884/15) στρεφόμενη κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας και με την οποία σαράντα δύο υπήκοοι του Μπανγκλαντές («οι προσφεύγοντες»), των οποίων τα ονόματα αναγράφονται στο παράρτημα, προσέφυγαν ενώπιον του Δικαστηρίου στις 27 Απριλίου 2015 δυνάμει του άρθρου 34 της Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών («η Σύμβαση»).

2. Οι προσφεύγοντες εκπροσωπήθηκαν από τον κύριο Β. Κερασιώτη (μέλος του *Ελληνικού Συμβουλίου για τους Πρόσφυγες*), τον κύριο Μ. Καραβία και την κυρία Μ. Παπαμηνά, δικηγόρους του συλλόγου της Αθήνας, και τους κυρίους J. Goldston και S. Cox, διευθυντή και δικηγόρο αντίστοιχα της Open Society Justice Initiative. Η ελληνική κυβέρνηση («η Κυβέρνηση») εκπροσωπήθηκε από τους εντεταλμένους του αντιπροσώπου της, κύριο Κ. Γεωργιάδη και κυρία Κ. Νασοπούλου, παρόδρους του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους. Παρατηρήσεις ελήφθησαν επίσης από την νομική σχολή του Πανεπιστημίου του Lund της Σουηδίας, την Διεθνή Συνδικαλιστική Συνομοσπονδία, την οργάνωση Anti-Slavery International, το Κέντρο AIRE (Advice for Individual Rights in Europe) και την PICUM (Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants), η παρέμβαση των οποίων στην έγγραφη διαδικασία ως τρίτων διαδίκων είχε επιτραπεί από την πρόεδρο (άρθρα 36 § 2 της Σύμβασης και 44 § 3 α) του κανονισμού).

3. Οι προσφεύγοντες ισχυρίζονταν ότι η εργασία τους στις καλλιέργειες φράουλας στην Μανωλάδα συνιστούσε καταναγκαστική εργασία και ότι η κατάστασή τους σχετιζόταν με εμπορία ανθρώπων (άρθρο 4 της Σύμβασης).

4. Στις 9 Σεπτεμβρίου 2015, η προσφυγή κοινοποιήθηκε στην Κυβέρνηση.

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ

I. ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΗΣ ΥΠΟΘΕΣΗΣ

5. Οι προσφεύγοντες, μετανάστες από το Μπανγκλαντές οι οποίοι διέμεναν στην Ελλάδα χωρίς άδεια εργασίας, προσλήφθηκαν σε διάφορες ημερομηνίες μεταξύ του Οκτωβρίου 2012 και του Φεβρουαρίου 2013 στην Αθήνα και σε άλλους τόπους προκειμένου να εργαστούν στην μεγαλύτερη επιχείρηση καλλιέργειας φράουλας της περιοχής, στην Μανωλάδα, ένα χωριό 2.000 κατοίκων που βρίσκεται στην περιφερειακή ενότητα της Ηλείας, στην Δυτική Πελοπόννησο. Στην περιοχή αυτή, πολλές παραγωγικές μονάδες παραγωγής, διαφόρων μεγεθών, ειδικεύονται στην εντατική καλλιέργεια φράουλας. Η τοπική παραγωγή, η οποία καλύπτει το 90% της ελληνικής αγοράς, προορίζεται κατά το 70% για εξαγωγή. Οι περισσότεροι από τους εργάτες είναι μετανάστες σε παράνομη κατάσταση προερχόμενοι από το Πακιστάν και στο Μπανγκλαντές. Ορισμένοι απασχολούνται στις καλλιέργειες μόνιμα ενώ άλλοι είναι εποχικοί.

6. Επικεφαλής της εν λόγω παραγωγικής μονάδας ήταν οι T.A. και N.B., εργοδότες των προσφευγόντων.

Οι τελευταίοι αποτελούσαν τμήμα ενός συνόλου εκατόν πενήντα εργατών χωρισμένων σε τρεις ομάδες, εκάστη των οποίων είχε επικεφαλής έναν υπήκοο του Μπανγκλαντές ο οποίος λογοδοτούσε στον T.A.

7. Στους εργάτες υποσχέθηκαν ημερομίσθιο 22 ευρώ (EUR) για επτά ώρες εργασίας και 3 EUR ανά πρόσθετη ώρα, μείον 3 EUR την ημέρα για την τροφή. Εργάζονταν στα θερμοκήπια από ώρα 7 μέχρι ώρα 19, όλες τις ημέρες κάτω από τον έλεγχο ενόπλων φυλάκων που πληρώνονταν από τον T.A. Ζούσαν σε πρόχειρα παραπήγματα φτιαγμένα από χαρτόνι, νάιλον και καλάμια, χωρίς τουαλέτες και τρεχούμενο νερό. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς τους, οι εργοδότες τους τούς είχαν προειδοποιήσει ότι δεν θα τους κατέβαλλαν τους μισθούς τους παρά μόνον αν συνέχιζαν να εργάζονται γι'αυτούς.

8. Σε τρεις περιπτώσεις – στο τέλος Φεβρουαρίου 2013, στο μέσο του Μαρτίου 2013 και στις 15 Απριλίου 2013 -, οι εργάτες απήγγησαν προκειμένου να διεκδικήσουν την καταβολή των μισθών τους, αλλά ματαίως.

Στις 17 Απριλίου 2013, οι εργοδότες έφεραν άλλους μετανάστες από το Μπανγκλαντές για να εργαστούν στις καλλιέργειες. Φοβούμενοι ότι δεν θα πληρώνονταν, εκατό με εκατόν πενήντα εργάτες οι οποίοι είχαν προσληφθεί για την σεζόν 2012-2013 και εργάζονταν στις καλλιέργειες, κατευθύνθηκαν προς τους δύο

εργοδότες που ήταν παρόντες και ζήτησαν τα οφειλόμενα ημερομίσθιά τους. Ένας από τους ένοπλους φρουρούς άνοιξε τότε πυρ κατά των εργατών τραυματίζοντας σοβαρά τριάντα από αυτούς, μεταξύ των οποίων και είκοσι έναν από τους προσφεύγοντες (αυτούς με τους αριθμούς 4, 6, 7, 8, 9, 14, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 33, 38, 39 και 42). Οι τραυματίες διακομίσθηκαν στο νοσοκομείο και κατέθεσαν στην αστυνομία.

9. Στις 18 και 19 Απριλίου 2013, η αστυνομία συνέλαβε τον Ν.Β. και τον Τ.Α., καθώς και τον φύλακα που είχε πυροβολήσει και έναν άλλο ένοπλο επιστάτη. Στην διάρκεια της προανάκρισης που διεξήγαγε η τοπική αστυνομία, συμπατριώτες των προσφευγόντων, ορισμένοι από τους οποίους τελούσαν σε σχέση εργασίας με τους υπόπτους, χρησιμοποιήθηκαν ως διερμηνείς.

10. Στις 19 Απριλίου 2013, ο εισαγγελέας Αμαλιάδας άσκησε δίωξη κατά των τεσσάρων υπόπτων για απόπειρα ανθρωποκτονίας και άλλα εγκλήματα καθώς και, κατόπιν σχετικού αιτήματος του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, για εμπορία ανθρώπων στην βάση του άρθρου 323Α του Ποινικού Κώδικα (ΠΚ). Η κατηγορία της απόπειρας ανθρωποκτονίας μετατράπηκε στην συνέχεια σε σοβαρές σωματικές βλάβες.

11. Στις 22 Απριλίου 2013, ο εισαγγελέας Αμαλιάδας αναγνώρισε ότι τριάντα πέντε εργάτες – μεταξύ των οποίων και τέσσερις επικεφαλής ομάδας - , οι οποίοι είχαν όλοι τραυματιστεί κατά το συμβάν, ήταν θύματα εμπορίας ανθρώπων, γεγονός που είχε ως συνέπεια να καταστήσει νόμιμη την παραμονή των εργατών αυτών δυνάμει του άρθρου 12 του νόμου 3064/2012 (σχετικά με την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, των εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας, της πορνογραφίας ανηλίκων και γενικότερα της οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής).

12. Στις 8 Μαΐου 2013, εκατόν είκοσι άλλοι εργάτες, μεταξύ των οποίων και είκοσι ένας προσφεύγοντες που δεν είχαν τραυματιστεί (αυτοί με τους αριθμούς 1, 2, 3, 5, 10, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 27, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 40 και 41), ζήτησαν από τον εισαγγελέα Αμαλιάδας να απαγγείλει κατά των τεσσάρων κατηγορουμένων κατηγορίες για εμπορία ανθρώπων, απόπειρα ανθρωποκτονίας και αυτοδικία σε βάρος τους. Ισχυρίζονταν ότι απασχολούνταν στην επιχείρηση των Τ.Α. και Ν.Β. κάτω από συνθήκες εμπορίας ανθρώπων και αναγκαστικής εργασίας και ότι ήταν μέλη της ομάδας που είχε δεχθεί τους πυροβολισμούς. Επικαλούμενοι το Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διεθνικού Οργανωμένου

Εγκλήματος, επονομαζόμενο «Πρωτόκολλο του Παλέρμο», του Δεκεμβρίου 2000 (για την πρόληψη, καταστολή και τιμωρία της διακίνησης προσώπων), ζήτησαν από τον εισαγγελέα να ασκήσει δίωξη βάσει του άρθρου 323Α του ΠΚ κατά των εργοδοτών τους, τους οποίους κατήγγειλαν για το ότι τους εκμεταλλεύτηκαν μέσα στο πλαίσιο της εργασίας. Υποστήριζαν επίσης ότι στις 17 Απριλίου 2013, ήταν και αυτοί παρόντες στον τόπο του συμβάντος και ότι είχαν μεταβεί εκεί προκειμένου να διεκδικήσουν τα οφειλόμενα ημερομίσθιά τους και ότι, επομένως, έπεσαν και αυτοί θύματα των εγκλημάτων που είχαν διαπραχθεί εναντίον των υπολοίπων τριάντα πέντε μηνυτών.

13. Η αστυνομία ανέκρινε έκαστο από τους είκοσι έναν προαναφερόμενους προσφεύγοντες και αυτοί υπέγραψαν ένα πρακτικό, όπου είχαν καταχωριστεί οι δηλώσεις τους που έγιναν ενόρκως και συνοδεύονταν από τις φωτογραφίες τους, και διαβίβασε τις καταθέσεις αυτές στον εισαγγελέα.

14. Με την με αριθμό 26/2014 διάταξη της 4 Αυγούστου 2014, ο εισαγγελέας Αμαλιάδας απέρριψε το αίτημα των εκατόν είκοσι εργατών. Υπογράμμιζε ότι οι εργάτες αυτοί είχαν αναζητηθεί προκειμένου να καταθέσουν στο στάδιο της προανάκρισης και ότι μόνον εκατόν δύο από αυτούς είχαν ανευρεθεί και καταθέσει (μεταξύ των οποίων και οι είκοσι ένας προσφεύγοντες που μνημονεύονται στην πιο πάνω παράγραφο 12). Σημείωνε ότι από τις καταθέσεις τους και από τα υπόλοιπα στοιχεία της δικογραφίας προέκυπτε ότι οι ισχυρισμοί τους δεν ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα. Τόνιζε ότι αν αυτοί ήταν πράγματι θύματα των αδικημάτων που κατήγγειλαν, θα είχαν προσφύγει αμέσως, ήδη από τις 17 Απριλίου 2013, στις αστυνομικές αρχές, όπως είχαν πράξει οι υπόλοιποι τριάντα πέντε εργάτες, και δεν θα περίμεναν μέχρι τις 8 Μαΐου 2013. Εκτιμούσε ότι ο ισχυρισμός σύμφωνα με τον οποίο οι μηνυτές είχαν φοβηθεί και είχαν εγκαταλείψει τα παραπήγματά τους δεν ήταν πειστικός για τους λόγους ότι αυτά βρίσκονταν σε άμεση εγγύτητα του τόπου του συμβάντος και ότι, ήδη με την άφιξη της αστυνομίας, οι ενδιαφερόμενοι θα μπορούσαν να επιστρέψουν για να καταγγείλουν τις επίδικες πράξεις. Σημείωνε επίσης ότι τέσσερις μόνον από τους εκατόν δύο καταθέσαντες μηνυτές είχαν δηλώσει ότι είχαν τραυματιστεί και ότι, αντίθετα με τους πιο πάνω αναφερόμενους τριάντα πέντε εργάτες, κανείς από αυτούς τους τέσσερις εργάτες δεν μετέβη στο νοσοκομείο. Τέλος, σημείωνε ότι όλοι οι μηνυτές είχαν δηλώσει ότι είχαν καταθέσει στην αστυνομία αφού έμαθαν ότι θα ελάμβαναν άδειες παραμονής ως θύματα εμπορίας ανθρώπων.

15. Στις 28 Ιανουαρίου 2015, ο εισαγγελέας εφετών της Πάτρας, αποφαινόμενος σε δεύτερο βαθμό, απέρριψε την έφεση των εκατόν είκοσι εργατών κατά της διάταξης αριθ. 26/2014 για τους λόγους ότι τα στοιχεία που υπήρχαν στην δικογραφία δεν επέτρεπαν την στήριξη των ισχυρισμών των ενδιαφερομένων και ότι αυτοί επεχείρησαν να εμφανισθούν ως θύματα εμπορίας ανθρώπων προκειμένου να λάβουν άδειες παραμονής μέσα στην χώρα (απόφαση αριθ. 3/2015).

16. Οι κατηγορούμενοι παραπέμφθηκαν σε δίκη ενώπιον του κακουργιοδικείου Πατρών. Μόνον ο Ν.Β. αντιμετώπιζε την κατηγορία του αυτουργού του εγκλήματος της εμπορίας ανθρώπων. Οι άλλοι τρεις κατηγορούμενοι, ήτοι ο Τ.Α. και οι δύο ένοπλοι επιστάτες κατηγορούνταν για συνέργεια στο έγκλημα αυτό. Η συζήτηση στο ακροατήριο άρχισε στις 6 Ιουνίου 2014 και περατώθηκε στις 30 Ιουλίου 2014. Οι τριάντα πέντε πιο πάνω αναφερόμενοι εργάτες δήλωσαν παράσταση πολιτικής αγωγής και εκπροσωπήθηκαν από τους δικηγόρους Β. Κερασιώτη και Μ. Καραμπεϊδή, οι αμοιβές των οποίων αναλήφθηκαν από το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες και την Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

17. Στην αγόρευσή του, ο εισαγγελέας υποστήριξε ότι οι προσφεύγοντες που είχαν τραυματιστεί στο συμβάν κατοικούσαν και εργάζονταν στην Ελλάδα χωρίς άδεια, στο έλεος των δικτύων εκμετάλλευσης ανθρώπων και κάτω από συνθήκες που επέτρεπαν να χαρακτηριστούν ως θύματα εμπορίας ανθρώπων. Κατ'αυτόν, στην συγκεκριμένη περίπτωση το έγκλημα αυτό στοιχειοθετούνταν τόσο αντικειμενικά όσο και υποκειμενικά.

18. Ο εισαγγελέας υπογράμμισε επίσης ότι η εκμετάλλευση μέσα στο πλαίσιο της εργασίας αποτελούσε τμήμα της έννοιας της εκμετάλλευσης, όπως αυτή οριζόταν μέσα στα διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα, ως μέσου διάπραξης του εγκλήματος της εμπορίας ανθρώπων. Ανέφερε ότι το άρθρο 4 της Σύμβασης και το άρθρο 22 του ελληνικού Συντάγματος απαγόρευαν την καταναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία. Τόνισε ότι η έννοια της εκμετάλλευσης μέσα στο πλαίσιο της εργασίας περιελάμβανε όλες τις πράξεις που συνιστούσαν παραβίαση της εργατικής νομοθεσίας, όπως εκείνες που σχετίζονται με τα ωράρια, τους όρους εργασίας και την ασφάλιση των εργαζομένων. Κατ'αυτόν, αυτή η μορφή εκμετάλλευσης συντελούνταν επίσης με την παροχή εργασίας για λογαριασμό του ίδιου του αυτουργού του εισοδήματος.

19. Αναφερόμενος στα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, ο εισαγγελέας εξέθεσε ότι ο εργοδότης Ν.Β. δεν είχε πληρώσει τους εργάτες επί ένα διάστημα έξι μηνών, ότι τους είχε καταβάλει μόνον ένα πολύ μικρό ποσό για την διατροφή τους, η

οποία αφαιρούνταν από τους μισθούς, και ότι τους είχε υποσχεθεί ότι θα τους κατέβαλε τους τελευταίους αργότερα. Ανέφερε τα ακόλουθα: οι κατηγορούμενοι ήταν αδίστακτοι και επιβάλλονταν με απειλές και με τα όπλα που έφεραν. Οι εργάτες εργάζονταν κάτω από ακραίες φυσικές συνθήκες, είχαν εξοντωτικά ωράρια εργασίας και υφίσταντο συνεχείς ταπεινώσεις. Στις 17 Απριλίου 2013, ο Ν.Β. είχε ενημερώσει τους εργάτες ότι δεν θα τους πλήρωνε και ότι θα τους σκότωνε, με την βοήθεια των συγκατηγορουμένων του, αν δεν συνέχιζαν να εργάζονται γι'αυτόν. Επειδή οι εργάτες δεν υπέκυψαν στην απειλή αυτή, αυτός τους διέταξε να φύγουν και τους προειδοποίησε ότι θα προσλάμβανε μία άλλη ομάδα στην θέση τους και θα έκαιγε τα παραπήγματά τους αν αρνούνταν να φύγουν. Σημείωνε τέλος ότι, κατά την πρόσληψη, ο Ν.Β. είχε υποσχεθεί στους μηνυτές υποτυπώδη καταλύματα και ένα ημερομίσθιο 22 EUR – γεγονός που κατ'αυτόν αποτελούσε για τα θύματα την μοναδική λύση για να εξασφαλίσουν ένα μέσο διαβίωσης – και ότι είχε έτσι επιτύχει, την στιγμή εκείνη, να λάβει την συγκατάθεση των ενδιαφερομένων για να μπορεί να τους εκμεταλλευτεί στην συνέχεια.

20. Ο εισαγγελέας ανέφερε ότι το συμβάν της 17 Απριλίου 2013 ήταν αποκαλυπτικό μιας κατάστασης υπερεκμετάλλευσης και βαρβαρότητας στην οποία οι μεγαλοϊδιοκτήτες της περιοχής επέβαλαν τους μετανάστες εργάτες. Εκτιμούσε ότι επρόκειτο για μία βάρβαρη και ένοπλη επίθεση των ελλήνων εργοδοτών κατά των μεταναστών αυτών και ότι το συμβάν αυτό παρέπεμπε σε εικόνες «δουλεμπρίου» που δεν είχαν καμία θέση στην Ελλάδα.

21. Κατά την συζήτηση στο ακροατήριο, ένας από τους μάρτυρες, αστυνομικός του τμήματος της Αμαλιάδας, δήλωσε ότι μία ή δύο ημέρες πριν από το συμβάν της 17 Απριλίου 2013 κάποιοι εργάτες είχαν μεταβεί στο αστυνομικό τμήμα για να καταγγείλουν την άρνηση των εργοδοτών τους να τους καταβάλουν τα ημερομίσθιά τους και ότι ένας από τους συναδέλφους του είχε στην συνέχεια μία τηλεφωνική επικοινωνία με τον Ν.Β. για το ζήτημα αυτό.

22. Με την από 30 Ιουλίου 2014 απόφασή του, το κακουργιοδικείο αθώωσε τους τέσσερις κατηγορούμενους από την κατηγορία της εμπορίας ανθρώπων, για τον λόγο ότι η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος δεν είχε αποδειχθεί εν προκειμένω. Καταδίκασε έναν από τους ένοπλους φρουρούς και τον Τ.Α. για σοβαρή σωματική βλάβη και παράνομη οπλοχρησία σε ποινές κάθειρξης δεκατεσσάρων ετών και επτά μηνών και οκτώ ετών και επτά μηνών αντίστοιχα. Όσον αφορά τον επιστάτη ο οποίος είχε πυροβολήσει, έκρινε ότι αυτός δεν είχε πρόθεση να φονεύσει τα πρόσωπα στα

οποία επιτέθηκε κατά το συμβάν και ότι επεδίωκε να τους υποχρεώσει να απομακρυνθούν προκειμένου να αποφευχθεί η προσέγγισή τους με τους νεοπροσληφθέντες εργάτες. Όσον αφορά τον Ν.Β., τον αθώωσε για τους λόγους ότι δεν αποδείχθηκε ότι ήταν ένας από τους εργοδότες των εργατών(και συνεπώς ότι είχε την υποχρέωση να τους καταβάλει τα ημερομίσθιά τους) ούτε ότι εμπλέκονταν ως ηθικός αυτουργός της ένοπλης επίθεσης που έγινε εναντίον τους. Το κακουργιοδικείο μετέτρεψε τις απαγγελθείσες ποινές σε χρηματικές προς 5 ευρώ ανά ημέρα κράτησης. Επέβαλε επίσης στους δύο καταδικασθέντες να καταβάλουν το ποσό των 1.500 EUR στους τριάντα πέντε εργάτες οι οποίοι αναγνωρίστηκαν ως θύματα (ήτοι περίπου 43 EUR ανά άτομο).

23. Το κακουργιοδικείο σημείωσε ότι οι όροι εργασίας των εργατών προέβλεπαν ότι αυτοί θα ελάμβαναν: 22 EUR για επτά ώρες εργασίας και 3 EUR ανά πρόσθετη ώρα, διατροφή, το κόστος της οποίας θα αφαιρούνταν από τους μισθούς τους, και υλικά για την κατασκευή ηλεκτροδοτούμενων παραπηγμάτων πλησίον των καλλιεργειών, με έξοδα των εργοδοτών τους, προς ικανοποίηση των στοιχειωδών αναγκών στέγασής τους – χωρίς να αποκλείεται η δυνατότητα των ενδιαφερομένων να στεγαστούν αλλού στην περιοχή. Σημείωσε ότι οι όροι αυτοί είχαν γίνει γνωστοί σε όλους τους εργάτες από τους συμπατριώτες τους που ήταν επικεφαλής των ομάδων.

24. Το κακουργιοδικείο παρατήρησε επίσης ότι οι εργάτες είχαν ενημερωθεί σχετικά με τους όρους εργασίας τους και τους είχαν αποδεχθεί αφού τους έκριναν ικανοποιητικούς. Όσον αφορά το ύψος του ημερομισθίου, διαπίστωσε ότι επρόκειτο για το σύνηθες ύψος που προτεινόταν από τους άλλους παραγωγούς της περιοχής και ότι οι εργάτες δεν ήταν καθ' οιονδήποτε τρόπο υποχρεωμένοι να το αποδεχθούν. Κατά την άποψη του δικαστηρίου, οι πληροφορίες που παρείχαν στους ενδιαφερόμενους οι αρχηγοί τους και οι συμπατριώτες τους οι οποίοι εργάζονταν για άλλους εργοδότες ως προς την συνέπεια της καταβολής των ημερομισθίων είχαν αποτελέσει έναν σημαντικό παράγοντα για την επιλογή του Τ.Α. ως εργοδότη. Το κακουργιοδικείο σημείωσε εξάλλου ότι, μέχρι το τέλος του Φεβρουαρίου 2013, οι εργάτες δεν είχαν διατυπώσει κάποιο παράπονο σχετικά με αυτόν, τόσο όσον αφορούσε την συμπεριφορά του όσο και την καταβολή των ημερομισθίων, και ότι δεν είχαν αρχίσει να παραπονούνται για καθυστέρηση της καταβολής αυτής παρά μόνον περί το τέλος Φεβρουαρίου-αρχή Μαρτίου 2013.

25. Εξάλλου, το κακούργιοδικείο απέρριψε τους ισχυρισμούς των εργατών με τους οποίους αυτοί ανέφεραν ότι δεν είχαν εισπράξει οποιοδήποτε ημερομίσθιο και είχαν υποβληθεί σε απειλητική και εκφοβιστική συμπεριφορά εκ μέρους των κατηγορουμένων, σε ολόκληρη την διάρκεια της εργασίας τους, για τους ακόλουθους λόγους: οι ισχυρισμοί αυτοί είχαν διατυπωθεί για πρώτη φορά στο ακροατήριο και όχι κατά το στάδιο της προανάκρισης και της ανάκρισης, η διενέργεια πράξεων εκφοβισμού θα είχε υποχρεώσει τους μηνυτές να εγκαταλείψουν τον χώρο εργασίας τους και η περιγραφή των πράξεων αυτών ήταν ιδιαίτερα ασαφής και αόριστη. Το κακούργιοδικείο σημείωσε επίσης ότι από τις μαρτυρίες των εργατών προέκυπτε ότι, κατά τον ελεύθερο χρόνο τους, αυτοί μπορούσαν να κυκλοφορούν ελεύθερα στην περιοχή, να κάνουν ψώνια στα εμπορικά καταστήματα που είχαν συνάψει συμφωνίες με τους κατηγορούμενους, να παίζουν κρίκετ και να συμμετέχουν στο σωματείο που είχε συσταθεί από τους συμπατριώτες τους. Πρόσθεσε ότι δεν είχε επομένως αποδειχθεί ότι ο Τ.Α. είχε αποσπάσει, με ψευδή προσχήματα και υποσχέσεις, την συγκατάθεση των εργατών να εργαστούν γι' αυτόν, εκμεταλλευόμενος την ευάλωτη κατάσταση των τελευταίων, και τούτο πολύ περισσότερο αφού το δικαστήριο εκτιμούσε ότι αυτοί δεν τελούσαν σε τέτοια κατάσταση.

26. Το κακούργιοδικείο έκρινε επίσης ότι είχε αποδειχθεί ότι οι σχέσεις μεταξύ των εργατών και των εργοδοτών τους διέπονταν από μία εργασιακή σχέση που τους συνέδεε και ότι οι όροι αυτής της σχέσης δεν είχαν ως σκοπό να παγιεύσουν τους ενδιαφερόμενους και να καταλήξουν σε μία φυσική εξουσία τους από τους εργοδότες τους. Επί του ζητήματος αυτού, τόνισε ότι οι όροι αυτοί δεν οδηγούσαν τους μηνυτές στο να ζουν σε κατάσταση αποκλεισμού από τον εξωτερικό κόσμο, χωρίς δυνατότητα γι' αυτούς να εγκαταλείψουν στην σχέση αυτή και να αναζητήσουν άλλη απασχόληση. Σημείωσε εξάλλου ότι οι ενδιαφερόμενοι είχαν την ευχέρεια να διαπραγματευθούν τους όρους εργασίας τους κατά τον χρόνο της πρόσληψής τους και ότι η παράνομη παραμονή τους στην ελληνική επικράτεια δεν είχε χρησιμοποιηθεί από τους εργοδότες τους ως καταναγκαστικό μέσο για να τους εξαναγκάσουν να συνεχίσουν να παρέχουν την εργασία τους.

27. Το κακούργιοδικείο ανέφερε ότι, προκειμένου να στοιχειοθετηθεί η έννοια της αδυναμίας, το θύμα έπρεπε να βρίσκεται σε μία κατάσταση φτώχειας τέτοιας ώστε η άρνησή του να υπαχθεί στον αυτουργό του εγκλήματος να εμφανίζεται παράλογη, δηλαδή ότι το θύμα έπρεπε να βρίσκεται σε απόλυτη κατάσταση αδυναμίας που να το εμποδίζει να προστατεύσει τον εαυτό του. Πρόσθεσε ότι το

θύμα θα αποτελούσε το αντικείμενο εκμετάλλευσης, εξαιτίας της αδυναμίας του, εφόσον είχε παραδοθεί άνευ όρων στην εξουσία του δράστη του εγκλήματος και ζούσε σε κατάσταση αποκλεισμού από τον εξωτερικό κόσμο, γεγονός που κατά το δικαστήριο δεν ίσχυε στην περίπτωση αυτή, διότι: (α) οι σχέσεις μεταξύ εργατών και των εργοδοτών τους διέπονταν από μία σχέση εργασίας η οποία τους ένωνε, (β) οι ιδιαίτεροι όροι αυτού του εργασιακού δεσμού δεν είχαν ως στόχο ούτε να παγιδεύσουν τους εργάτες ούτε να οδηγήσουν σε μία φυσική εξουσία τους από τους εργοδότες τους ικανή να καταλήξει σε έναν αποκλεισμό από τον εξωτερικό κόσμο και σε αδυναμία εγκατάλειψης αυτής της σχέσης εργασίας και αναζήτησης άλλης απασχόλησης. Το κακουργιοδικείο παρατήρησε επίσης ότι οι περισσότεροι από τους εργάτες είχαν δηλώσει ότι θα συνέχιζαν να εργάζονται για τους εργοδότες τους, αν είχαν εισπράξει τους μισθούς τους.

28. Τέλος, προκειμένου για τον ισχυρισμό των εργατών σύμφωνα με τον οποίο αυτοί είχαν δεχθεί απειλές κατά της ζωής από τους κατηγορούμενους – τον οποίο δεν δέχθηκε -, το κακουργιοδικείο έκρινε ότι, αν αυτός ήταν πραγματικός, οι ενδιαφερόμενοι θα είχαν εγκαταλείψει τον τόπο εργασίας τους χωρίς δισταγμό. Πράγματι, κατά την άποψη του δικαστηρίου, το αίσθημα του φόβου για την ζωή έπρεπε να υπερισχύσει έναντι οποιασδήποτε άλλης σκέψης (όπως: της διεκδίκησης των οφειλομένων ημερομισθίων, της ανάγκης βιοπορισμού που δεν θα ικανοποιούνταν λόγω της αντικειμενικής αδυναμίας εξεύρεσης άλλης εργασίας και όλων των άλλων επιχειρημάτων που οι εργάτες είχαν προβάλει για να αιτιολογήσουν το γεγονός ότι συνέχισαν να παρέχουν την εργασία τους).

29. Στις 30 Ιουλίου 2014, οι καταδικασθέντες κατηγορούμενοι άσκησαν έφεση κατά της απόφασης του κακουργιοδικείου. Η έφεση, η οποία εκκρεμεί ακόμη ενώπιον του ιδίου δικαστηρίου, έχει ανασταλτικό αποτέλεσμα.

30. Στις 21 Οκτωβρίου 2014, οι δικηγόροι των εργατών κατέθεσαν ενώπιον του Αρείου Πάγου μία αίτηση για την εκ μέρους του άσκηση αναίρεσης κατά της απόφασης του κακουργιοδικείου. Στην αίτησή τους υποστήριζαν ότι το κακουργιοδικείο δεν είχε εξετάσει επαρκώς την κατηγορία της εμπορίας ανθρώπων. Εκτιμούσαν ότι, προκειμένου να καθοριστεί αν το δικαστήριο αυτό είχε εφαρμόσει ορθώς το άρθρο 323Α του ΠΚ, έπρεπε να εξεταστεί αν είχε αντληθεί όφελος από οποιαδήποτε αδυναμία των αλλοδαπών υπηκόων για την εκμετάλλευσή τους.

31. Στις 27 Οκτωβρίου 2014, ο εισαγγελέας αρνήθηκε να ασκήσει αναίρεση. Αιτιολόγησε την απόφασή του αναφέροντας μόνον ότι δεν πληρούνταν οι όροι τους

οποίους προβλέπει ο νόμος για την άσκηση αναίρεσης. Με την απόφαση αυτή, το τμήμα της απόφασης της 30 Ιουλίου 2014 που σχετίζεται με την εμπορία ανθρώπων κατέστη αμετάκλητο.

II. ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ ΔΙΚΑΙΟ

32. Το άρθρο 22 § 3 του Συντάγματος προβλέπει:

«Οποιαδήποτε μορφή αναγκαστικής εργασίας απαγορεύεται».

33. Το άρθρο 323 (εμπόριο δούλων) του ΠΚ και το άρθρο 323Α (για την εμπορία ανθρώπων) του ιδίου κώδικα, όπως τροποποιήθηκε από τον νόμο 3064/2002 (με τον οποίο τροποποιήθηκε ο ποινικός κώδικας σε θέματα εμπορίας ανθρώπων, εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας, πορνογραφίας ανηλίκων και γενικότερα οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής και αρωγής στα θύματα των πράξεων αυτών) ορίζουν τα ακόλουθα:

Άρθρο 323

«1. Όποιος ενήργησε εμπόριο δούλων τιμωρείται με κάθειρξη.

2. Το εμπόριο δούλων περιλαμβάνει κάθε πράξη σύλληψης, απόκτησης και διάθεσης ενός ατόμου, η οποία σκοπεύει να το κάνει δούλο, κάθε πράξη απόκτησης δούλου με σκοπό τη μεταπώληση ή την ανταλλαγή του, την πράξη της παραχώρησης με πώληση ή την ανταλλαγή αποκτημένου δούλου και γενικά κάθε πράξη εμπορίου ή μεταφοράς δούλων.

(...)

Άρθρο 323Α

«1. Όποιος, με τη χρήση βίας, απειλής βίας ή άλλων εξαναγκαστικών μέσων, με επιβολή ή κατάχρηση εξουσίας ή με απαγωγή, προσλαμβάνει, μεταφέρει, προωθεί εντός ή εκτός της επικράτειας, κατακρατεί, υποθάλπει, παραδίδει με ή χωρίς αντάλλαγμα σε άλλον ή παραλαμβάνει από άλλον πρόσωπο, με σκοπό την αφαίρεση κυττάρων, ιστών ή οργάνων του σώματός του ή για να εκμεταλλευτεί ο ίδιος ή άλλος την εργασία ή την επαιτεία του, τιμωρείται με κάθειρξη μέχρι δέκα ετών και με χρηματική ποινή δέκα χιλιάδων έως πενήντα χιλιάδων ευρώ.

2. Με την ποινή της προηγούμενης παραγράφου τιμωρείται ο υπαίτιος αν, για να επιτύχει τον ίδιο σκοπό, αποσπά τη συναίνεση προσώπου με τη χρήση

απατηλών μέσων ή το παρασύρει, εκμεταλλευόμενος την ευάλωτη θέση του, με υποσχέσεις, δώρα, πληρωμές ή παροχή άλλων ωφελημάτων.

3. Όποιος εν γνώσει δέχεται την εργασία προσώπου, το οποίο τελεί υπό τις συνθήκες που περιγράφονται στις παραγράφους 1 και 2, ή τα έσοδα από την επαιτεία του προσώπου αυτού, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον έξι μηνών".

4. Με κάθειρξη τουλάχιστον δέκα ετών και χρηματική ποινή πενήντα χιλιάδων έως εκατό χιλιάδων ευρώ τιμωρείται ο υπαίτιος σύμφωνα με τις προηγούμενες παραγράφους, αν η πράξη:

(...)

β) τελείται κατ' επάγγελμα,

(...)

δ) είχε ως αποτέλεσμα την ιδιαίτερα σοβαρή βλάβη της υγείας του παθόντος ή εξέθεσε τη ζωή αυτού σε σοβαρό κίνδυνο.

34. Στην απόφασή του αριθ. 673/2011, ο Άρειος Πάγος σημείωσε ότι στην εμπορία ανθρώπων (άρθρο 323Α του ΠΚ), το στοιχείο της φυσικής εξουσίας του δράστη επί του θύματος διαφοροποιείται ποσοτικά και ποιοτικά ως προς την καθολικότητα και τη διάρκειά του σε σχέση με την εμπορία δούλων (Π.Κ. 323) καθόσον δεν απαιτεί ούτε την πλήρη υποδούλωση του θύματος ούτε τη διαρκή και χωρίς διακοπή θέση του υπό την εξουσία του δράστη. Το ανώτατο δικαστήριο εκτίμησε ότι οι πράξεις της παράνομης βίας, της απειλής, της εκβίασεως και της παράνομης κατακρατήσεως αποτελούν τα μέσα και τους τρόπους τελέσεως του εγκλήματος της εμπορίας ανθρώπων και δεν υφίσταται αληθής πραγματική συρροή των πράξεων αυτών με το ανωτέρω έγκλημα αλλά ισχύει η αρχή της απορροφήσεως των εν λόγω πράξεων από το έγκλημα της εμπορίας ανθρώπων. Όσον αφορά την υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος, απαιτείται δόλος του δράστη. Τόνισε ότι η ύπαρξη δόλου προέκυπτε από την γνώση και θέληση αυτού, με την χρήση βίας ή απειλής ή κάποιου από τα λοιπά αναφερόμενα εξαναγκαστικά μέσα, να προσλάβει, μεταφέρει, προωθήσει, υποθάλψει, κατακρατεί ένα πρόσωπο, με σκοπό την εκμετάλλευση της εργασίας του τελευταίου. Κατά την άποψή του, η εκμετάλλευση αυτή συντελείται είτε με την παροχή από το θύμα της εργασίας σε τρίτους εργοδότες και την είσπραξη της αμοιβής αυτών από τον δράστη, είτε με την παροχή εργασίας για λογαριασμό του ιδίου του δράστη και δεν αρκεί ενδεχόμενος δόλος.

35. Ο ΠΚ δεν περιλαμβάνει ειδικές διατάξεις σχετικά με την καταναγκαστική εργασία. Το άρθρο 323Α συμπεριλήφθηκε στον κώδικα με τον νόμο 3064/2002 (για την καταστολή της εμπορίας ανθρώπων, εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας, πορνογραφίας ανηλίκων και γενικότερα οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής) με τον οποίο μεταφέρθηκε στην ελληνική έννομη τάξη την απόφαση-πλαίσιο αριθ. 2002/629/JAI του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της 19 Ιουλίου 2002, σχετικά με την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων. Ο κανόνας αυτός αντικαταστάθηκε από την οδηγία αριθ. 2011/36 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 5 Απριλίου 2011 σχετικά με την πρόληψη της εμπορίας ανθρώπων και την καταπολέμηση του φαινομένου αυτού καθώς και την προστασία των θυμάτων, η οποία ενσωματώθηκε στο εθνικό δίκαιο με τον νόμο 4198/2013 της 11 Οκτωβρίου 2013.

36. Το άρθρο 4 του νόμου 4198/2013 τροποποίησε ορισμένα άρθρα του κώδικα ποινικής δικονομίας και ειδικότερα προσέθεσε ένα άρθρο 226B (μάρτυρες θύματα εμπορίας ανθρώπων και εγκλημάτων κατά της γενετήσιας ελευθερίας), το οποίο, στο συναφές τμήμα του, έχει ως εξής:

«1. Κατά την εξέταση ως μάρτυρα του θύματος των πράξεων που αναφέρονται στα άρθρα 323Α (...), διορίζεται και παρίσταται, ως πραγματογνώμων, ψυχολόγος ή ψυχίατρος (...).

2. Ο ψυχολόγος ή ο ψυχίατρος προετοιμάζει τον παθόντα για την εξέταση, συνεργαζόμενος προς τούτο με τους προανακριτικούς υπαλλήλους και με τους δικαστικούς λειτουργούς. Για το σκοπό αυτόν χρησιμοποιεί κατάλληλες διαγνωστικές μεθόδους, αποφαινεται για την αντιληπτική ικανότητα και την ψυχική κατάσταση του παθόντα και διατυπώνει τις διαπιστώσεις του σε γραπτή έκθεση που αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της δικογραφίας.

3. Η κατάθεση του παθόντα συντάσσεται εγγράφως και καταχωρίζεται και σε ηλεκτρονικό οπτικοακουστικό μέσο, όταν αυτό είναι δυνατόν. (...)

4. Η γραπτή κατάθεση του παθόντα αναγιγνώσκεται πάντοτε στο ακροατήριο.

(...)

37. Η Ελλάδα έχει ήδη κυρώσει, πριν τα γεγονότα της παρούσας υπόθεσης, την Σύμβαση της Γενεύης της 25 Σεπτεμβρίου 1926 που απαγορεύει την δουλεία, την Σύμβαση αριθ. 9 της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ) της 28 Ιουνίου 1930 για

την αναγκαστική εργασία («η Σύμβαση αριθ. 29 της ΔΟΕ»), καθώς και την Πρόσθετη Σύμβαση για την κατάργηση της δουλείας της 30 Απριλίου 1956 και το «Πρωτόκολλο του Παλέρμο» του Δεκεμβρίου 2000. Όσον αφορά την Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων της 16 Μαΐου 2005, η Ελλάδα την υπέγραψε στις 11 Απριλίου 2014. Η Σύμβαση τέθηκε σε ισχύ την 1^η Αυγούστου 2014.

III. ΤΟ ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ

38. Το Δικαστήριο παραπέμπει στις παραγράφους 49 έως 51 της απόφασης *Siliadin κατά Γαλλίας* (αριθ. 7331/01, CEDH 2005-VII) και στις παραγράφους 137 έως 174 της απόφασης *Rantsev κατά Κύπρου και Ρωσίας* (αριθ. 25965/04, CEDH 2010 (αποσπάσματα)), οι οποίες παραθέτουν τις εφαρμοστέες εν προκειμένω διατάξεις των διεθνών συμβάσεων σχετικά με την αναγκαστική εργασία, την δουλεία, την ειλωτεία και την εμπορία ανθρώπων (Σύμβαση της Γενεύης της 25 Σεπτεμβρίου 1926 που απαγορεύει την δουλεία, Σύμβαση αριθ. 29 της ΔΟΕ, Σύμβαση για την καταστολή της εμπορίας ανθρώπων και την εκμετάλλευσης της πορνείας της 2 Δεκεμβρίου 1949, Πρόσθετη Σύμβαση για την κατάργηση της δουλείας της 30 Απριλίου 1956, Σύμβαση για την κατάργηση της αναγκαστικής εργασίας Σύμβαση αριθ. 105) της ΔΟΕ (1957), «Πρωτόκολλο του Παλέρμο» του Δεκεμβρίου 2000, Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων της 16 Μαΐου 2005, καθώς τα συναφή αποσπάσματα των εργασιών του Συμβουλίου της Ευρώπης επ' αυτής (συστάσεις της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης αριθ. 1523 της 26 Ιουνίου 2001 και αριθ. 1623 της 22 Ιουνίου 2004 και εισηγητική έκθεση της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων).

A. Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας

39. Το άρθρο 2 § 1 της Σύμβασης αριθ. 29 της ΔΟΕ έχει ως εξής:

«(...) ο όρος αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία δηλοί πάσαν εργασίαν ή υπηρεσίαν απαιτούμενην παρά ατόμου επ' απειλή οιασδήποτε ποινής και δι' ην το, εν λόγω άτομον, δεν προσεφέρθη οικεία βουλήσει.

40. Πρέπει επίσης να προστεθούν τα ακόλουθα αποσπάσματα της Συνολικής Έκθεσης βάσει της παρακολούθησης της Διακήρυξης της ΔΟΕ σχετικά με τις

θεμελιώδεις αρχές και τα δικαιώματα της εργασίας, με τίτλο «Το κόστος του εξαναγκασμού», που υιοθετήθηκε από την Διεθνή Διάσκεψη Εργασίας το 1999:

«24. Στον σχετικό ορισμό που δίνει η ΔΟΕ, για να υπάρχει αναγκαστική εργασία πρέπει να πληρούνται δύο προϋποθέσεις: η εργασία ή η υπηρεσία να εκτελείται υπό την απειλή ποινής και εναντίον της βούλησης του προσώπου. Όλες οι εργασίες των οργάνων ελέγχου της ΔΟΕ χρησιμοποιήθηκαν για την διευκρίνιση αυτών των δύο στοιχείων. Η εν λόγω ποινή δεν είναι υποχρεωτικά ένα ποινικό μέτρο και μπορεί να συνίσταται σε μία απώλεια δικαιωμάτων και προνομίων. Η απειλή αντιποίνων μπορεί εξάλλου να λάβει τις πλέον ποικίλες μορφές, οι οποίες μπορούν να φθάσουν, στις πιο ακραίες περιπτώσεις, μέχρι την βία ή τον φυσικό εξαναγκασμό και ακόμη και σε απειλές θανάτου απευθυνόμενες στο θύμα ή στους συγγενείς του. Υπάρχουν μορφές απειλής πιο διακριτικές και μερικές φορές ψυχολογικού χαρακτήρα: παράνομοι εργαζόμενοι που απειλούνται ότι θα καταγγελλθούν στην αστυνομία ή στις υπηρεσίες μετανάστευσης, νέες γυναίκες που εξαναγκάζονται σε πορνεία σε απομακρυσμένα χωριά και οι οποίες απειλούνται ότι θα αποκαλυφθούν στους αξιωματούχους των χωριών τους – διάφορες καταστάσεις που το Διεθνές Γραφείο Εργασίας αντιμετώπισε συχνά. Μπορεί επίσης να γίνει χρήση μέτρων χρηματικού χαρακτήρα, συμπεριλαμβανομένης και της παρακράτησης ενός τμήματος του μισθού προς εξόφληση χρεών. Εξάλλου, ο εργοδότης μπορεί να απαιτήσει από τον εργαζόμενο να του παραδώσει τα έγγραφα ταυτότητάς του ή να τον εξαναγκάσει να εργάζεται απειλώντας ότι θα τα κατασχέσει.

25. Όσον αφορά την προσφορά εργασία ή υπηρεσία «οικεία βουλήσει», τα ελεγκτικά όργανα της ΔΟΕ εξέτασαν διάφορες πλευρές του προβλήματος και ενδιαφέρθηκαν ιδιαίτερα για την μορφή και για το αντικείμενο της συναίνεσης, για την συνδρομή εξωτερικών εξαναγκασμών ή εμμέσων πιέσεων, καθώς και για την δυνατότητα της ακύρωσης μιας συμφωνίας που έχει συναφθεί ελεύθερα. Διαπιστώνουμε και εδώ ότι υπάρχει μια μεγάλη ποικιλία διακριτικών μορφών εξαναγκασμών. Τα θύματα της αναγκαστικής εργασίας είναι συχνά πρόσωπα τα οποία, αρχικά, δεσμεύθηκαν αυτοβούλως σε μία εργασία – ακόμη και αν χρειάστηκε να γίνει κατάχρηση της εμπιστοσύνης τους προς τούτο – και στην συνέχεια αντιλαμβάνονται ότι δεν είναι πλέον ελεύθερα να την εγκαταλείψουν, λόγω της παρεμπόδισής τους από δεσμούς που μπορούν να είναι νομικής, φυσικής ή ψυχολογικής φύσεως.

Μπορούμε εν τούτοις να θεωρήσουμε ότι η αρχική συγκατάθεση είναι άνευ αξίας εφόσον αυτή ελήφθη με απάτη ή με κατάχρηση εμπιστοσύνης.»

B. Η Οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών

41. Το άρθρο 3α του Προσθέτου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά του διεθνικού οργανωμένου εγκλήματος, το οποίο στοχεύει στην πρόληψη, την καταστολή και την τιμωρία της εμπορίας ανθρώπων, και ειδικότερα των γυναικών και των παιδιών («Πρωτόκολλο του Πατέρμου»), προβλέπει:

«Για τους σκοπούς του Πρωτοκόλλου τούτου:

(α) «Διακίνηση προσώπων» νοείται η στρατολόγηση, μεταφορά, μετακίνηση, παροχή καταλύματος ή η υποδοχή προσώπων, με την απειλή ή χρήση βίας ή άλλων μορφών εξαναγκασμού, με απαγωγή, εξαπάτηση, παραπλάνηση, κατάχρηση εξουσίας ή ευάλωτης θέσης ή με παροχή ή αποδοχή χρημάτων ή ωφελημάτων για να επιτευχθεί η συγκατάθεση προσώπου που έχει τον έλεγχο άλλου προσώπου, με σκοπό την εκμετάλλευση. Η εκμετάλλευση περιλαμβάνει, τουλάχιστον, την εκμετάλλευση της πορνείας άλλων ή άλλες μορφές γενετήσιας εκμετάλλευσης, την αναγκαστική εργασία ή παροχή υπηρεσιών, την δουλεία ή πρακτικές παρόμοιες με την δουλεία, την ειλωτεία ή την αφαίρεση οργάνων.»

Γ. Το Συμβούλιο της Ευρώπης

42. Οι συναφείς διατάξεις της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την δράση κατά της διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων ορίζουν:

Άρθρο 4 – Ορισμοί

«Για τους σκοπούς της παρούσας Σύμβασης:

α. Ως «διακίνηση και εμπορία ανθρώπων» ορίζεται η στρατολόγηση, μεταφορά, υπόθαλψη ή υποδοχή προσώπων, που γίνεται με απειλή ή άσκηση βίας ή άλλων μορφών εξαναγκασμού, απαγωγής, απάτης ή κατάχρησης εξουσίας ή εκμετάλλευσης ιδιαίτερα ευάλωτης θέσης, ή με προσφορά ή πρόσληψη χρημάτων ή προνομίων, με σκοπό την επίτευξη συναίνεσης αυτών των προσώπων στην εκμετάλλευσή τους από άλλο πρόσωπο για λόγους εκμετάλλευσης. Στον όρο εκμετάλλευση περιλαμβάνεται τουλάχιστον η εκμετάλλευση της πορνείας άλλων, ή άλλες μορφές σεξουαλικής εκμετάλλευσης, η αναγκαστική εργασία ή παροχή υπηρεσιών, η δουλεία και

οι παρεμφερείς με την δουλεία πρακτικές, η ειλωτεία καθώς και η αφαίρεση οργάνων.

β. Η συναίνεση ενός θύματος της «διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων» στην εκ προθέσεως εκμετάλλευση που ορίζεται στην παράγραφο (α) του παρόντος άρθρου δεν θα λαμβάνεται υπόψη, στις περιπτώσεις όπου έχει χρησιμοποιηθεί οποιοδήποτε από τα μέσα που ορίζονται στην παράγραφο (α).

γ. Η στρατολόγηση, μεταφορά, υπόθαλψη ή υποδοχή ενός παιδιού με σκοπό την εκμετάλλευση θεωρείται «διακίνηση και εμπορία ανθρώπων» ακόμη κι εάν αυτή δεν περιλαμβάνει κανένα από τα μέσα που ορίζονται στη παράγραφο (α) του παρόντος άρθρου.

δ. Ως «παιδί» ορίζεται οποιοδήποτε άτομο κάτω των δεκαοκτώ ετών.

ε. Ως «θύμα» ορίζεται οποιοδήποτε φυσικό πρόσωπο υπόκειται σε διακίνηση και εμπορία ανθρώπων όπως αυτή ορίζεται στο παρόν άρθρο.»

Άρθρο 5 – Πρόληψη διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων

«1. Κάθε Συμβαλλόμενο Μέρος θα λάβει μέτρα για τη θέσπιση ή την ενίσχυση του εθνικού συντονισμού μεταξύ των διάφορων φορέων που είναι αρμόδιοι για την πρόληψη και καταπολέμηση της διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων.

2. Κάθε Συμβαλλόμενο Μέρος θα θεσπίσει και/ ή θα ενισχύσει αποτελεσματικές πολιτικές και προγράμματα για την πρόληψη της διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων, μέσω μέτρων όπως: έρευνα, ενημέρωση, ευαισθητοποίηση και εκπαιδευτικές εκστρατείες, κοινωνικές και οικονομικές πρωτοβουλίες και εκπαιδευτικά προγράμματα, ιδιαίτερα για άτομα ευάλωτα στη διακίνηση και εμπορία καθώς και για επαγγελματίες που ασχολούνται με την διακίνηση και εμπορία ανθρώπων.

(...)»

Άρθρο 10 – Αναγνώριση των θυμάτων

«2. Κάθε Συμβαλλόμενο Μέρος θα υιοθετήσει νομοθετικά ή άλλα μέτρα όπως μπορεί να καθίσταται απαραίτητο προκειμένου να αναγνωρίζει τα θύματα σε συνεργασία με άλλα Συμβαλλόμενα Μέρη και τους σχετικούς οργανισμούς υποστήριξης. Κάθε Συμβαλλόμενο Μέρος θα διασφαλίζει ότι, εάν οι αρμόδιες αρχές έχουν λόγους να πιστεύουν ότι ένα άτομο έχει πέσει

θύμα διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων, το εν λόγω άτομο δεν θα απομακρύνεται από την επικράτεια του Συμβαλλόμενου Μέρους εωσότου ολοκληρωθεί η διαδικασία αναγνώρισής του ως θύμα του αδικήματος που προβλέπεται στο Άρθρο 18 της παρούσας Σύμβασης από τις αρμόδιες αρχές και ομοίως θα διασφαλίζει ότι το εν λόγω άτομο απολαμβάνει την υποστήριξη που προβλέπεται στο Άρθρο 12, παράγραφοι 1 και 2.»

Άρθρο 13 – Περίοδος αποκατάστασης και στοχασμού

«1. Κάθε Συμβαλλόμενο Μέρος θα προβλέψει στην εθνική του νομοθεσία μία περίοδο αποκατάστασης και στοχασμού τουλάχιστον 30 ημερών, όταν υπάρχουν σοβαροί λόγοι να θεωρείται ότι το εν λόγω άτομο είναι θύμα. Η περίοδος αυτή θα επαρκεί ώστε το εν λόγω άτομο να συνέλθει και να ξεφύγει από την επιρροή των δραστών της διακίνησης και εμπορίας και/ ή να πάρει μία συνειδητή απόφαση όσον αφορά τη συνεργασία του με τις αρμόδιες αρχές. Κατά τη διάρκεια της εν λόγω περιόδου δε θα είναι δυνατό να εκδοθεί εναντίον του/ της οποιαδήποτε εντολή απέλασης. Η εν λόγω διάταξη θα ισχύει με την επιφύλαξη των δραστηριοτήτων που διενεργούνται από τις αρμόδιες αρχές σε όλες τις φάσεις των σχετικών εθνικών διαδικασιών, και συγκεκριμένα κατά την ανάκριση και τη δίωξη των σχετικών ενόχων. Κατά τη διάρκεια της εν λόγω περιόδου τα Συμβαλλόμενα Μέρη θα παρέχουν το δικαίωμα στα σχετικά άτομα να παραμένουν εντός της επικράτειάς τους.

2. Κατά τη διάρκεια της εν λόγω περιόδου τα άτομα που αναφέρονται στην παράγραφο 1 του παρόντος Αρθρου θα δικαιούνται των μέτρων που αναφέρονται στο Άρθρο 12, παράγραφοι 1 και 2.

3. Τα Συμβαλλόμενα Μέρη δεν είναι υποχρεωμένα να τηρήσουν την εν λόγω περίοδο εάν λόγοι δημόσιας τάξης τα εμποδίζουν να κάνουν κάτι τέτοιο και εάν αμφισβητηθεί η εγκυρότητα του χαρακτηρισμού του θύματος.»

Άρθρο 15 – Αποζημίωση και Ένδικα Μέσα

«1. Κάθε Συμβαλλόμενο Μέρος θα διασφαλίζει ότι τα θύματα έχουν πρόσβαση, από την πρώτη τους επαφή με τις αρμόδιες αρχές, σε πληροφορίες για σχετικές δικαστικές και διοικητικές διαδικασίες σε γλώσσα, την οποία μπορούν να καταλάβουν.

2. Κάθε Συμβαλλόμενο Μέρος θα προβλέψει, στην εθνική του νομοθεσία, το δικαίωμα νομικής βοήθειας και δωρεάν νομικής συνδρομής στα θύματα, υπό τις προϋποθέσεις που προβλέπονται από την εθνική του νομοθεσία.

3. Κάθε Συμβαλλόμενο Μέρος θα προβλέψει, στην εθνική του νομοθεσία, το δικαίωμα των θυμάτων να αποζημιώνονται από τους αυτουργούς.

4. Κάθε Συμβαλλόμενο Μέρος θα υιοθετήσει νομοθετικά ή άλλα μέτρα όπως μπορεί να απαιτείται προκειμένου να διασφαλιστεί η αποζημίωση των θυμάτων σύμφωνα με τους όρους που προβλέπονται από την εθνική του νομοθεσία, για παράδειγμα μέσω της δημιουργίας ενός ταμείου για την αποζημίωση θυμάτων ή μέτρων ή προγραμμάτων που στοχεύουν στην κοινωνική βοήθεια και την κοινωνική ένταξη των θυμάτων, το οποίο θα μπορούσε να χρηματοδοτείται από τα έσοδα που προέρχονται από την εφαρμογή των μέτρων που προβλέπονται στο Άρθρο 23.»

43. Τα συναφή αποσπάσματα της Εισηγητικής Έκθεσης της πιο πάνω αναφερόμενης Σύμβασης ορίζουν τα ακόλουθα:

«74. Σύμφωνα με τον ορισμό της, η διακίνηση και εμπορία ανθρώπων συνίσταται σε έναν συνδυασμό τριών βασικών στοιχείων, έκαστο των οποίων πρέπει να λαμβάνεται από έναν κατάλογο που περιέχεται στον ορισμό:

-Δράση: «η πρόσληψη, η μεταφορά, η μεταγωγή, η φιλοξενία ή η υποδοχή προσώπων»

-Μέσω: «της απειλής προσφυγής ή της προσφυγής στην βία ή σε άλλες μορφές εξαναγκασμού, με απαγωγή, δόλο, απάτη, κατάχρηση εξουσίας ή μία κατάσταση αδυναμίας, ή με την προσφορά ή την αποδοχή πληρωμών ή ωφελημάτων για την λήψη της συγκατάθεσης προσώπου έχοντος εξουσία επί άλλου προσώπου»

-Σκοπός: «για σκοπούς εκμετάλλευσης. Η εκμετάλλευση περιλαμβάνει, κατ'ελάχιστον, την εκμετάλλευση της πορνείας άλλων ή άλλες μορφές σεξουαλικής εκμετάλλευσης, την αναγκαστική εργασία ή τις υπηρεσίες, την δουλεία ή ανάλογες με την δουλεία πρακτικές, την ειλωτεία ή την αφαίρεση οργάνων».

75. Η εμπορία ανθρώπων είναι ένας συνδυασμός των ανωτέρω αναφερομένων στοιχείων και όχι τα στοιχεία αυτά λαμβανόμενα μεμονωμένα (...)

76. Για να υπάρξει εμπορία ανθρώπων, απαιτείται κατ'αρχήν η συνδρομή στοιχείων που ανήκουν στις τρεις κατηγορίες οι οποίες αναφέρονται πιο πάνω (δράση – μέσο – σκοπός). (...)

77. Έτσι, το φαινόμενο της διακίνησης υπερβαίνει ευρέως την απλή οργανωμένη διακίνηση προσώπων με σκοπό το κέρδος. Αυτό που διακρίνει την εμπορία από την λαθραία είσοδο μεταναστών είναι τα κρίσιμα πρόσθετα στοιχεία που συνιστούν την προσφυγή σε ένα από τα αναφερόμενα μέσα (βία, απάτη, κατάχρηση μιας κατάστασης αδυναμίας) σε ολόκληρη την διάρκεια ή σε ένα συγκεκριμένο στάδιο της διαδικασίας, με σκοπούς εκμετάλλευσης. (...)

81. Τα μέσα είναι: «η απειλή προσφυγής ή η προσφυγή στην βία ή σε άλλες μορφές εξαναγκασμού, με απαγωγή, δόλο, απάτη, κατάχρηση εξουσίας ή μία κατάσταση αδυναμίας, ή με την προσφορά ή την αποδοχή πληρωμών ή ωφελημάτων για την λήψη της συγκατάθεσης προσώπου έχοντος εξουσία επί άλλου προσώπου.»

82. Ο «δόλος» και η «απάτη» είναι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται συχνά από τους διακινητές για παράδειγμα όταν πείθουν τα θύματα ότι θα επιτύχουν μία ελκυστική σύμβαση εργασίας, ενώ αυτά προορίζονται να γίνουν αντικείμενο εκμετάλλευσης.

83. Με τον όρο κατάχρηση θέσης αδυναμίας, πρέπει εννοείται η κατάχρηση οποιασδήποτε κατάστασης στην οποία το ενδιαφερόμενο πρόσωπο δεν έχει άλλη πραγματική και αποδεκτή επιλογή από το να υποκύψει. Μπορεί επομένως να πρόκειται για οποιοδήποτε είδος αδυναμίας, είτε αυτή είναι φυσική, ψυχική, συναισθηματική, οικογενειακή, κοινωνική ή οικονομική. Αυτή η κατάσταση μπορεί, για παράδειγμα, μία επισφαλής ή παράνομη διοικητική κατάσταση, μία κατάσταση οικονομικής εξάρτησης ή μία εύθραυστη κατάσταση υγείας. Συνοπτικά, πρόκειται για το σύνολο των καταστάσεων κινδύνου που μπορούν να οδηγήσουν ένα ανθρώπινο ον να αποδεχθεί την εκμετάλλευσή του. Τα άτομα που καταχρώνται μιας τέτοιας κατάστασης διαπράττουν μία πρόδηλη παραβίαση των δικαιωμάτων ανθρώπινου όντος και μία προσβολή της αξιοπρέπειάς του και της ακεραιότητάς του από τις οποίες δεν είναι δυνατόν κανείς να αποστεί εγκύρως.

(...)

85. Ο διωκόμενος σκοπός πρέπει να είναι η εκμετάλλευση του ατόμου. Η Σύμβαση προβλέπει ότι «η εκμετάλλευση περιλαμβάνει, κατ'ελάχιστον, την εκμετάλλευση της πορνείας άλλων ή άλλες μορφές σεξουαλικής εκμετάλλευσης, την αναγκαστική εργασία ή τις υπηρεσίες, την δουλεία ή ανάλογες με την δουλεία πρακτικές, την ειλωτεία ή την αφαίρεση οργάνων». Τούτο σημαίνει ότι ο εθνικός νομοθέτης μπορεί να στοχεύσει άλλες μορφές εκμετάλλευσης αλλά και ότι αυτός οφείλει τουλάχιστον να εξετάσει τις μορφές εκμετάλλευσης οι οποίες παρατίθενται ως συστατικά στοιχεία της διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων.

86. Οι μορφές εκμετάλλευσης που αναφέρονται από τον ορισμό καλύπτουν ταυτόχρονα την σεξουαλική εκμετάλλευση, την εκμετάλλευση της εργασίας και την αφαίρεση οργάνων. Πράγματι, η εγκληματικότητα έχει όλο και περισσότερο την τάση να διαφοροποιεί τις δραστηριότητές της προκειμένου να παρέχει πρόσωπα προς εκμετάλλευση σε όλους τους τομείς στους οποίους εμφανίζεται ζήτηση.

(...)

89. Ούτε και «η αναγκαστική εργασία» ορίζεται από την Σύμβαση. Εν τούτοις, υπάρχουν πολλά διεθνή εργαλεία που έχουν εν προκειμένω εφαρμογή, για παράδειγμα: το άρθρο 4 της *Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*, το άρθρο 8 του *Διεθνούς Συμφώνου για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα*, την *Σύμβαση για την αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία* (Σύμβαση αριθ. 29) της ΔΟΕ και την *Σύμβαση για την κατάργηση της αναγκαστικής εργασίας* (Σύμβαση αριθ. 29) της ΔΟΕ (1957).

90. Το άρθρο 4 της ΕΣΔΑ απαγορεύει την αναγκαστική εργασία χωρίς να την ορίσει. Οι συγγραφείς της ΕΣΔΑ εμπνεύστηκαν από την Σύμβαση αριθ. 29 για την αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία της ΔΟΕ της 29 Ιουνίου 1930, η οποία χαρακτηρίζει ως αναγκαστική ή υποχρεωτική «οποιαδήποτε εργασία ή υπηρεσία που απαιτείται από ένα άτομο με την απειλή μιας οποιασδήποτε ποινής ή για την οποία το εν λόγω άτομο δεν προσφέρθηκε αυτοβούλως». Στην απόφαση *Van der Müssle κατά Βελγίου* (απόφαση της 23 Νοεμβρίου 1983, Série A, no. 70, παράγραφος 37), το Δικαστήριο διαπίστωσε την «την σχετική αξία» του κριτηρίου της προηγούμενης συναίνεσης και προέκρινε μία προσέγγιση που λαμβάνει υπόψη το σύνολο των συνθηκών της υπόθεσης. Παρατήρησε ειδικότερα ότι, ανάλογα με την περίπτωση και τις

συνθήκες, ένα άτομο «δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι προσφέρθηκε αυτοβούλως εκ των προτέρων» να εκπληρώσει ορισμένα καθήκοντα. Ως εκ τούτου, το κύρος της συναίνεσης πρέπει να εκτιμάται υπό το φως του συνόλου των συνθηκών της υπόθεσης.

(...)

97. Το άρθρο 4 (β) τονίζει ότι η συγκατάθεση ενός θύματος της «διακίνησης ανθρώπων» με την εξεταζόμενη εκμετάλλευση, όπως αυτή ορίζεται στο εδάφιο (α) του άρθρου 4 είναι αδιάφορη όταν έχει χρησιμοποιηθεί ένα οποιοδήποτε από τα μέσα που απαριθμούνται στο εδάφιο (α). Το ζήτημα της συναίνεσης δεν είναι απλό και δεν είναι εύκολο να καθοριστεί πού σταματά η ελεύθερη επιλογή και πού αρχίζει ο καταναγκασμός. Όσον αφορά την εμπορία, ορισμένα άτομα δεν γνωρίζουν καθόλου τι τα περιμένει, άλλα γνωρίζουν άριστα ότι πρόκειται, για παράδειγμα, για πορνεία. Παρά ταύτα, ακόμη και αν ένα άτομο επιθυμεί να βρει μία εργασία, και ενδεχομένως να εκπορνευθεί, τούτο δεν σημαίνει ότι συναινεί στο να υποστεί καταχρήσεις οποιουδήποτε είδους. Για τον λόγο, το άρθρο 4 (β) προβλέπει ότι υπάρχει εμπορία ανθρώπων είτε το θύμα συναινεί είτε όχι στην εκμετάλλευσή του.»

44. Εξάλλου, στην 4^η Γενική Έκθεση των δραστηριοτήτων της (καλύπτουσα το διάστημα από την 1^η Αυγούστου 2013 μέχρι τις 30 Σεπτεμβρίου 2014), η Ομάδα εμπειρογνομόνων για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων (GRETA) του Συμβουλίου της Ευρώπης σημείωνε:

«Η GRETA διαπίστωσε ότι ορισμένες χώρες επικεντρώνονταν σχεδόν αποκλειστικά στην εμπορία με σκοπό την σεξουαλική εκμετάλλευση και δεν ασχολούνταν επαρκώς προκειμένου να σχεδιάσουν μέτρα πρόληψης της εμπορίας η οποία ασκείται για άλλους σκοπούς. Για παράδειγμα, η GRETA προέτρεψε τις ισπανικές αρχές να εκπονήσουν μέτρα για να ευνοήσουν την ευαισθητοποίηση στην εμπορία για σκοπούς εκμετάλλευσης μέσω της εργασίας και να οργανώσουν ενημερωτικές και εκπαιδευτικές δράσεις στην εμπορία, συμπεριλαμβανομένων και των παιδιών.»

Στην συνέχεια, στην 5^η Γενική Έκθεσή της (καλύπτουσα το διάστημα από την 1^η Οκτωβρίου 2014 μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 2015), η GRETA προσέθετε:

«94. Το άρθρο 10 της Σύμβασης επιβάλλει στα Κράτη μέλη την θετική υποχρέωση να αναγνωρίζει τα θύματα εμπορίας. Η Σύμβαση προβλέπει ότι οι αρμόδιες αρχές οφείλουν να διαθέτουν προσωπικό καταρτισμένο και ειδικευμένο στην αναγνώριση των θυμάτων, και ιδιαίτερα των παιδιών, και στην υποστήριξη των τελευταίων, και ότι οι αρχές οφείλουν να συνεργάζονται μεταξύ τους και με τις οργανώσεις που έχουν ένα ρόλο υποστήριξης, όπως οι ΜΚΟ. Η αναγνώριση των θυμάτων είναι μία διαδικασία που απαιτεί χρόνο. Ακόμη και αν η διαδικασία της αναγνώρισης δεν έχει ολοκληρωθεί, μόλις οι αρμόδιες αρχές θεωρήσουν ότι συντρέχουν βάσιμοι λόγοι να πιστέψει κανείς ότι ένα πρόσωπο είναι θύμα, δεν πρέπει να το απελάσουν από το έδαφός τους – είτε προς την χώρα προέλευσής τους είτε προς μία τρίτη χώρα.

97. Η GRETA παρατήρησε επίσης σχετικά με την Ιταλία ότι ο εντοπισμός των θυμάτων της εμπορίας με σκοπό την εκμετάλλευση μέσω της εργασίας ήταν ιδιαίτερα περίπλοκος διότι «η ανεπίσημη οικονομία» καταλαμβάνει μία αρκετά σημαντική θέση σε ορισμένους κλάδους. Δεδομένου ότι η ιταλική νομοθεσία σχετικά με την μετανάστευση δεν προβλέπει την δυνατότητα για κάποιον να απασχολήσει νομίμως εργαζόμενους οι οποίοι ήδη βρίσκονται παράνομα στην Ιταλία, αυτοί δεν έχουν άλλη επιλογή παρά να εργαστούν στην ανεπίσημη οικονομία, πολύ συχνά δε κάτω από συνθήκες εκμετάλλευσης. Μεταξύ των οικονομικών κλάδων στους οποίους ένας μεγάλος αριθμός μεταναστών σε παράνομη κατάσταση γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης συγκαταλέγονται η γεωργία, η οικοδομή και η κλωστοϋφαντουργία. Η GRETA προέτρεψε τις ιταλικές αρχές να λάβουν μέτρα για την μείωση της αδυναμίας που χαρακτηρίζει την εμπορία και τους μετανάστες σε παράνομη κατάσταση. Τις κάλεσε επίσης να μελετήσουν τις συνέπειες της σχετικής με την μετανάστευση νομοθεσίας, και ειδικότερα το αδίκημα της παράνομης εισόδου και παραμονής, για την αναγνώριση και την προστασία των θυμάτων εμπορίας και την δίωξη των διακινητών.

98. Στην έκθεσή της σχετικά με την Ισπανία, η GRETA ενδιαφέρθηκε για την έλλειψη κατάρτισης και ευαισθητοποίησης στα δικαιώματα των θυμάτων εμπορίας μεταξύ των μελών της αστυνομίας των συνόρων και των μελών των υπηρεσιών ασύλου, του προσωπικού των κέντρων προσωρινής κράτησης για τους αλλοδαπούς (ιδιαίτερα στις αυτόνομες πόλεις Ceuta και Melilla), του προσωπικού των κέντρων υποδοχής για τους αιτούντες άσυλο, των κέντρων

κράτησης στα οποία οι υπήκοοι τρίτων χωρών αναμένουν την απέλασή τους, καθώς και των δικαστικών οργανισμών που είναι επιφορτισμένοι με την λήψη μέτρων απέλασης.»

Δ. Η Ευρωπαϊκή Ένωση

45. Το άρθρο 5 του Χάρτη των θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ορίζει τα εξής:

Απαγόρευση της δουλείας και της αναγκαστικής εργασίας

- «1. Κανείς δεν μπορεί να κρατηθεί σε δουλεία ούτε σε ειλωτεία.
2. Κανείς δεν μπορεί να υποβληθεί σε αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία.
3. Απαγορεύεται η εμπορία των ανθρωπίνων όντων.»

46. Η απόφαση-πλαίσιο αριθ. 2002/629/JAI του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της 19 Ιουλίου 2002, σχετικά με την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων προβλέπει ειδικότερα:

Άρθρο 1

Εγκλήματα σχετικά με την εμπορία ανθρώπων με σκοπό την εκμετάλλευση της εργασίας τους ή την σεξουαλική τους εκμετάλλευση

«1. Κάθε κράτος μέλος λαμβάνει τα αναγκαία μέτρα ώστε οι ακόλουθες πράξεις να συνιστούν αξιόποινες πράξεις: η στρατολόγηση, μεταφορά, μεταβίβαση, υπόθαλψη και εν συνεχεία παραλαβή ενός προσώπου, συμπεριλαμβανομένης της ανταλλαγής ή μεταβίβασης του ελέγχου επί του προσώπου αυτού, όταν:

α) γίνεται χρήση εξαναγκασμού, βίας ή απειλής, συμπεριλαμβανομένης της απαγωγής, ή

β) γίνεται χρήση δόλου ή απάτης, ή

γ) συντρέχει κατάχρηση εξουσίας ή μιας ευπαθούς θέσης, τέτοιας φύσεως ώστε το εν λόγω πρόσωπο να μην έχει άλλη αποδεκτή δυνατότητα παρά να υποταγεί στην κατάχρηση, ή

δ) δίνονται ή λαμβάνονται πληρωμές ή οφέλη για να επιτευχθεί η συναίνεση προσώπου το οποίο ασκεί έλεγχο επί άλλου προσώπου προς το σκοπό εκμετάλλευσης της εργασίας ή των υπηρεσιών αυτού του προσώπου, συμπεριλαμβανομένης τουλάχιστον της καταναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας ή υπηρεσιών, δουλείας ή παρόμοιας πρακτικής ή ειλωτείας, ή προς

το σκοπό εκπόρνευσης ή άλλης μορφής σεξουαλικής εκμετάλλευσης, περιλαμβανομένης της πορνογραφίας.

2. Η συναίνεση θύματος εμπορίας ανθρώπων προς το σκοπό της εκμετάλλευσής του είτε σκοπούμενη είτε πραγματική, είναι άνευ σημασίας εάν έχουν χρησιμοποιηθεί τα μέσα που προσδιορίζονται στην παράγραφο 1.

3. Όταν η πράξη σύμφωνα με την παράγραφο 1 αφορά παιδί, συνιστά αξιόποινη πράξη εμπορίας ανθρώπων ακόμη και εάν δεν έχουν χρησιμοποιηθεί τα μέσα που προσδιορίζονται στην παράγραφο 1.»

Άρθρο 2

Προτροπή, βοήθεια, εξώθηση και απόπειρα

«Κάθε κράτος μέλος λαμβάνει τα αναγκαία μέτρα ώστε η προτροπή, βοήθεια, εξώθηση ή η απόπειρα διάπραξης εγκλήματος που προβλέπεται από το άρθρο 1 να συνιστούν αξιόποινες πράξεις.»

Άρθρο 7

Προστασία και συνδρομή στα θύματα

«1. Τα κράτη μέλη ορίζουν ότι η διεξαγωγή ανακρίσεων ή η άσκηση δίωξης για αδικήματα καλυπτόμενα από την παρούσα απόφαση πλαίσιο δεν θα εξαρτώνται από καταγγελία ή κατηγορία εκ μέρους του προσώπου που υπέστη το έγκλημα, τουλάχιστον στις περιπτώσεις στις οποίες εφαρμόζεται το άρθρο 6 παράγραφος 1 στοιχείο α).

(...)»

47. Η οδηγία 2011/36/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5 Απριλίου 2011, σχετικά με την πρόληψη της εμπορίας ανθρώπων και την καταπολέμηση του φαινομένου αυτού καθώς και την προστασία των θυμάτων, η οποία αντικατέστησε την απόφαση-πλαίσιο αριθ. 2002/629/JAI του Συμβουλίου ορίζει ειδικότερα:

Άρθρο 1

Αντικείμενο

«Η παρούσα οδηγία θεσπίζει ελάχιστους κανόνες σχετικά με τον ορισμό των ποινικών αδικημάτων και των κυρώσεων στον τομέα της εμπορίας ανθρώπων. Αποβλέπει επίσης στη θέσπιση ορισμένων κοινών διατάξεων, λαμβάνοντας

υπόψη τη διάσταση του φύλου, που θα ενισχύσουν την πρόληψη του συγκεκριμένου εγκλήματος και την προστασία των θυμάτων.»

Άρθρο 2

Αδικήματα σχετικά με την εμπορία ανθρώπων

«1. Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να εξασφαλίσουν ότι τιμωρούνται οι ακόλουθες εκ προθέσεως τελούμενες πράξεις:

Η πρόσληψη, μεταφορά, διακίνηση, στέγαση ή υποδοχή προσώπων, συμπεριλαμβανομένης και της ανταλλαγής ή της μεταβίβασης εξουσίας επί των προσώπων αυτών, με την απειλή της χρήσης ή τη χρήση βίας ή άλλων μορφών εξαναγκασμού, με απαγωγή, απάτη, παραπλάνηση, κατάχρηση εξουσίας ή ευάλωτης θέσης ή με πληρωμή ή αποδοχή χρημάτων ή άλλων απολαβών για την εξασφάλιση της συναίνεσης προσώπου κατέχοντος εξουσία επί ενός άλλου, με σκοπό εκμετάλλευσης.

2. Ως κατάχρηση ευάλωτης κατάστασης νοείται η κατάσταση στην οποία το σχετικό πρόσωπο δεν έχει άλλη πραγματική ή παραδεκτή επιλογή από το να υποστεί τη συγκεκριμένη κατάχρηση.

3. Η εκμετάλλευση περιλαμβάνει, τουλάχιστον, την εκμετάλλευση της εκπόρνευσης άλλων ή άλλες μορφές σεξουαλικής εκμετάλλευσης, την καταναγκαστική παροχή εργασίας ή υπηρεσιών, συμπεριλαμβανομένης της επαιτείας, τη δουλεία ή άλλες πρακτικές παρεμφερείς προς τη δουλεία, την οικιακή δουλεία, την εκμετάλλευση εγκληματικών δραστηριοτήτων ή την αφαίρεση οργάνων.

4. Η συναίνεση του θύματος εμπορίας ανθρώπων με σκοπό την εκμετάλλευσή του, είτε σκοπούμενη ή πραγματική, είναι αδιάφορη εάν έχουν χρησιμοποιηθεί τα μέσα που προσδιορίζονται στην παράγραφο 1.

5. Όταν η πράξη που αναφέρεται στην παράγραφο 1 αφορά παιδί, συνιστά αξιόποινη πράξη εμπορίας ανθρώπων ακόμη και εάν δεν έχουν χρησιμοποιηθεί τα μέσα που προσδιορίζονται στην παράγραφο 1.

6. Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, ως «παιδί» νοείται κάθε πρόσωπο ηλικίας κάτω των δεκαοκτώ ετών.

Άρθρο 3

Υποκίνηση, υποβοήθηση και συνεργία και απόπειρα

«Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να εξασφαλίσουν ότι τιμωρείται η υποκίνηση, η υποβοήθηση, η συνεργία ή η απόπειρα διάπραξης αδικήματος που αναφέρεται στο άρθρο 2.»

Άρθρο 4

Κυρώσεις

«1. Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να τιμωρούνται τα αδικήματα που αναφέρονται στο άρθρο 2 με στερητική της ελευθερίας ποινή το ανώτατο όριο της οποίας ανέρχεται σε τουλάχιστον πέντε έτη.

2. Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να τιμωρούνται τα αδικήματα που αναφέρονται στο άρθρο 2 με στερητική της ελευθερίας ποινή το ανώτατο όριο της οποίας ανέρχεται σε τουλάχιστον δέκα έτη στις περιπτώσεις που το αδίκημα:

(α) διεπράχθη εις βάρος ιδιαίτερα ευάλωτου θύματος, το οποίο βάσει της παρούσας οδηγίας, περιλαμβάνει τουλάχιστον θύματα παιδικής ηλικίας,

(β) διεπράχθη στο πλαίσιο εγκληματικής οργάνωσης κατά την έννοια της απόφασης-πλαίσιο του Συμβουλίου 2008/841/ΔΕΥ της 24ης Οκτωβρίου 2008 για την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος,

(γ) εκ προθέσεως ή λόγω σοβαρής αμέλειας, έθεσε σε κίνδυνο τη ζωή του θύματος, ή

(δ) διεπράχθη με τη χρήση σοβαρής βίας ή προκάλεσε ιδιαίτερα σοβαρή βλάβη στο θύμα.

3. Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα απαιτούμενα μέτρα ώστε να διασφαλίζουν ότι το γεγονός ότι το αναφερόμενο στο άρθρο 2 αδίκημα διαπράττεται από δημόσιους λειτουργούς κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους θεωρείται επιβαρυντική περίπτωση.

4. Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να εξασφαλίσουν ότι τα αδικήματα που αναφέρονται στο άρθρο 3 τιμωρούνται με αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές ποινές, οι οποίες μπορούν να συνδυασθούν με έκδοση.

IV. ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΟΥ ΕΠΙΚΡΑΤΟΥΣΕ ΣΤΗΝ ΜΑΝΩΛΑΔΑ

A. Ο Συνήγορος του Πολίτη

48. Ο Συνήγορος του Πολίτη συνέταξε μία έκθεση με ημερομηνία 22 Απριλίου 2008 μετά την δημοσίευση πολλών άρθρων στον γραπτό και τον ηλεκτρονικό τύπο τα οποία έκαναν λόγο για πολλές περιπτώσεις εκμετάλλευσης αλλοδαπών μεγάλης κλίμακας στο περιφερειακό διαμέρισμα της Ηλείας.

Στην έκθεσή του, την οποία απηύθυνε σε πολλά υπουργεία και κρατικούς οργανισμούς, καθώς και στην εισαγγελία, γνωστοποιούσε τις διαπιστώσεις του σχετικά με την κατάσταση που επικρατούσε στην Μανωλάδα και διατύπωνε συστάσεις ενόψει της βελτίωσής της.

49. Ο Συνήγορος του Πολίτη ανέφερε ότι εκατοντάδες οικονομικοί μετανάστες ζούσαν μέσα σε άθλιες συνθήκες σε πρόχειρους καταυλισμούς στην περιοχή. Επεσήμαινε ότι, εκτός από το να υποβληθούν σε κακές συνθήκες εργασίας, οι μετανάστες φαίνονταν να διαβιούν κάτω από καθεστώς στέρησης της ελευθερίας τους, διότι, σύμφωνα με τα άρθρα του τύπου, οι εργοδότες τους – ιδιοκτήτες θερμοκηπίων φράουλας που ονομάζονταν και «θερμοκήπια της ντροπής» - είχαν εγκαταστήσει ένα πλαίσιο για τις δραστηριότητές τους, και τούτο ακόμη και στην διάρκεια του ελεύθερου χρόνου τους.

50. Αναφερόμενος στα ίδια άρθρα του τύπου, ο Συνήγορος του Πολίτη εξέθετε επίσης ότι: οι μετανάστες αμείβονταν λιτά, εργάζονταν κάτω από απαράδεκτες συνθήκες και ήταν υποχρεωμένοι να καταβάλουν την μισθοδοσία τους – η οποία φέρεται να είναι μικρού ύψους – στους εργοδότες τους για να μπορούν να αγοράζουν βασικά προϊόντα και υπηρεσίες από αυτούς (ενοίκιο για μία «άθλια στέγη», στοιχειώδης παροχή νερού και μερικές φορές ηλεκτρικού ρεύματος, αγορά βασικών τροφίμων. Τα λύματα των καταυλισμών μόλυναν την λιμνοθάλασσα του Κοτυχίου, έναν φυσικό χώρο που προστατεύεται και έχει ενταχθεί στο ευρωπαϊκό δίκτυο Natura 2000.

51. Ο Συνήγορος του Πολίτη βεβαίωσε ότι οι σχέσεις εργασίας χαρακτηρίζονταν από μία ανεξέλεγκτη εκμετάλλευση των μεταναστών, η οποία κατά την άποψή του θύμιζε εκείνη των πρώτων ετών της βιομηχανικής επανάστασης, και διέπονταν από την φυσική και οικονομική εξουσία των εργοδοτών. Σημείωνε ότι ομάδες ευάλωτων ατόμων θίγονταν και ότι το Κράτος απουσίαζε πλήρως.

52. Ο Συνήγορος του Πολίτη καλούσε τις διάφορες εθνικές αρχές να προβούν σε ελέγχους και σύστηνε την εκ μέρους αυτών υιοθέτηση μιας σειράς μέτρων που έκρινε κατάλληλα.

53. Με την από 26 Μαΐου 2008 επιστολή του, το Υπουργείο Εργασίας ενημέρωσε τον Συνήγορο του Πολίτη για την πραγματοποίηση έντεκα επιθεωρήσεων. Ανέφερε ότι από τις επιθεωρήσεις διαπιστώθηκαν οκτώ περιπτώσεις μη συμμόρφωσης των καταβαλλομένων μισθών προς εκείνους που προβλέπονται από τις συλλογικές συμβάσεις και δύο περιπτώσεις εργασίας ανηλίκων. Προσέθετε ότι σε μία επιχείρηση ανεστάλη προσωρινά η άδεια εκμετάλλευσης διότι είχε διαπράξει πολλές παραβάσεις και αγνόησε τις οδηγίες των επιθεωρητών εργασίας.

Β. Τα πραγματικά περιστατικά που αναφέρονται από το Κέντρο επανένταξης των μεταναστών εργαζομένων με την υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

54. Μία έκθεση για την Ελλάδα, η οποία εκδόθηκε μέσα στο πλαίσιο ενός προγράμματος με τίτλο «η καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων – πέραν (του 2011)» από το Κέντρο επανένταξης των μεταναστών εργαζομένων με την υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αναφέρεται στην αντίδραση των αρχών κατόπιν της αποκάλυψης της κατάστασης την οποία βίωναν οι μετανάστες που εργάζονταν στις καλλιέργειες φράουλας της Μανωλάδας. Η έκθεση αναφέρεται σε έναν πολύ μεγάλο αριθμό άρθρων που δημοσιεύθηκαν στον τύπο το 2008. Περιλαμβάνει τα στοιχεία που εκτίθενται πιο κάτω.

55. Η κατάσταση των μεταναστών εργαζομένων της Μανωλάδας έγινε γνωστή στο κοινό την άνοιξη του 2008 μέσω ενός εκτενούς άρθρου με τον τίτλο «Ο κόκκινος χρυσός: μια γλυκιά γεύση με πικρές ρίζες», το οποίο δημοσιεύθηκε στο ένθετο Έψιλον της κυριακάτικης έκδοσης της εφημερίδας «Ελευθεροτυπία». Το άρθρο, το οποίο περιέγραφε λεπτομερώς τους όρους εργασίας των μεταναστών εργατών στην Μανωλάδα και κατήγγειλε την ύπαρξη εμπορίας ανθρώπων, προκάλεσε συζήτηση στο ελληνικό Κοινοβούλιο. Κατόπιν της δημοσίευσης αυτής, το Υπουργείο Εργασίας ζήτησε από την Επιθεώρηση Εργασίας να προβεί σε ελέγχους. Επίσης, το Υπουργείο Υγείας διέταξε υγειονομικούς ελέγχους και το Υπουργείο Εσωτερικών δήλωσε ότι ετοίμαζε μία απόφαση που θα υποχρέωνε τους εργοδότες να χορηγούν αξιοπρεπή στέγαση στους εποχικούς εργάτες.

56. Εξάλλου, το Υπουργείο Εργασίας διαπίστωσε ότι το 2006 και το 2007 είχαν λάβει χώρα επιθεωρήσεις οι οποίες είχαν οδηγήσει σε διώξεις που δεν κατέληξαν.

Όσον αφορά τις νέες επιθεωρήσεις που διατάχθηκαν από τον υπουργό, αυτές δεν είχαν αποτέλεσμα: οι περισσότεροι από τους παραγωγούς φράουλας κατόρθωσαν να κρύψουν τους μετανάστες εργάτες και μόνον μερικοί από αυτούς διώχθηκαν για τον λόγο ότι απασχολούσαν παράνομους μετανάστες (ένας ή δύο παραγωγοί) ή ανηλίκους (δύο παραγωγοί).

56. Σύμφωνα με τα άρθρα του τύπου στα οποία στηριζόταν η προαναφερθείσα έκθεση, τον Απρίλιο του 2008, 1.500 εργάτες αρνήθηκαν να εργαστούν και συγκεντρώθηκαν στην πλατεία του χωριού για να ζητήσουν την καταβολή των οφειλόμενων ημερομισθίων τους και μία αύξηση του ημερομισθίου σε 30 EUR. Την δεύτερη ημέρα αυτής της «απεργιακής» κινητοποίησης, συνδικαλιστές του κομμουνιστικού κόμματος προσέφεραν την στήριξή τους στους μετανάστες, και οι ένοπλοι επιστάτες των παραγωγών επιτέθηκαν και χτύπησαν συνδικαλιστές, τους οποίους θεωρούσαν ως υπαίτιους για την συμπεριφορά των μεταναστών, καθώς και δημοσιογράφους. Αυτοί αποθαρρύνθηκαν από το να συνεχίσουν να γράφουν άρθρα για το ζήτημα αυτό και έφθασαν μέχρι να δεχθούν απειλές για την ζωή τους. Το ίδιο βράδυ, οι ένοπλοι φρουροί κατέστρεψαν τα παραπήγματα των μεταναστών και πυροβόλησαν στον αέρα για να τους εκφοβίσουν. Η αστυνομία δεν προέβη σε συλλήψεις. Οι μετανάστες κατέφυγαν στην ακτή όπου και πέρασαν την νύχτα.

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΝΟΜΟ

I. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΗΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 4 § 2 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

58. Οι προσφεύγοντες παραπονούνται ότι η εργασία την οποία αυτοί παρείχαν στις καλλιέργειες φράουλας της Μανωλάδας συνιστούσε αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία. Αναφέρει ότι το Κράτος είχε την θετική υποχρέωση να εμποδίσει την υποβολή τους σε κατάσταση εμπορίας ανθρώπων, να λάβει προληπτικά μέτρα προς τούτο και να τιμωρήσει τους εργοδότες τους οι οποίοι, κατά την άποψή τους, ήταν ένοχοι της παράβασης αυτής. Καταλογίζουν στο Κράτος ότι παρέβη την υποχρέωση αυτή. Καταγγέλλουν μία παραβίαση του άρθρου 4 § 2 της Σύμβασης, το οποίο έχει ως εξής:

«Ουδείς δύναται να υποχρεωθεί εις αναγκαστικήν ή υποχρεωτικήν εργασίαν.»

A. Επί του παραδεκτού

1. Επί της ιδιότητας του θύματος

59. Η Κυβέρνηση καλεί το Δικαστήριο να απορρίψει την προσφυγή όσον αφορά τους προσφεύγοντες οι οποίοι εμφανίζονται με τους αριθμούς 4, 6, 7, 8, 9, 14, 15, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 33, 38, 39 και 42 για τον λόγο ότι δεν συμμετείχαν, ως πολιτικώς ενάγοντες, στην διαδικασία ενώπιον του κακουργιοδικείου. Επισημαίνει ότι οι μηνύσεις των προσφευγόντων απορρίφθηκαν τόσο από τον εισαγγελέα πλημμελειοδικών Αμαλιάδας όσο και από τον εισαγγελέα εφετών Πατρών. Θεωρεί ότι οι ισχυρισμοί των ενδιαφερομένων, σύμφωνα με τους οποίους αυτοί εργάστηκαν στις καλλιέργειες φράουλας του Ν.Β. και δεν εισέπραξαν τους μισθούς τους για την εργασία αυτή, δεν επιτρέπουν την αμφισβήτηση των συμπερασμάτων των δύο εισαγγελέων. Προσθέτει προς τούτο ότι το Δικαστήριο δεν έχει αρμοδιότητα να υποκαταστήσει με την δική του εκτίμηση εκείνη των εισαγγελέων, οι οποίοι, στον πρώτο βαθμό και κατ'έφεση, κατέληξαν στην έλλειψη της ιδιότητας θύματος εμπορίας ανθρώπων για τους προσφεύγοντες αυτούς.

60. Οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται ότι οι είκοσι ένας από αυτούς που δεν τραυματίστηκαν στο επεισόδιο της 17 Απριλίου 2013 ήταν στην ομάδα των εργατών που εργάζονταν και ήταν παρόντες την ημέρα εκείνη, και εκτιμούν ότι έχουν ως εκ τούτου την ιδιότητα των θυμάτων. Προσάπτουν στον εισαγγελέα Αμαλιάδας ότι δεν εξέτασε ατομικά την περίπτωση εκάστου από τους εκατόν δύο εργάτες που κατέθεσαν στις ανακριτικές αρχές: υποστηρίζουν ότι ο εισαγγελέας αυτός προέβη σε μία συνολική εκτίμηση των δηλώσεών τους και ότι τις είχε απορρίψει, ερειδόμενος επί των αμφιβολιών τις οποίες φέρεται να είχε ως προς μερικούς μόνον από αυτούς. Οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται ότι τα συμπεράσματα του εισαγγελέως Αμαλιάδας στερούνταν συνάφειας όσον αφορά τους είκοσι έναν από αυτούς οι οποίοι δεν είχαν τραυματισθεί και ότι δεν περιείχαν κάποιο αποδεικτικό στοιχείο που να διαψεύδει τις δηλώσεις των ενδιαφερομένων. Προσθέτουν ότι, την ημερομηνία κατά την οποία ο εισαγγελέας Αμαλιάδας είχε λάβει την απόφασή του, η υπόθεση αφορούσε κατηγορίες αυτοδικίας και ότι συνεπώς ο εν λόγω εισαγγελέας εξέτασε μόνον κατά πόσον οι μηνυτές ήταν θύματα του εγκλήματος αυτού και όχι εμπορίας ανθρώπων.

61. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι, βάσει των ιδιαιτέρων συνθηκών της παρούσας υπόθεσης, η ένσταση της Κυβέρνησης είναι τόσο στενά συνδεδεμένη με την ουσία του παραπόνου αυτής της ομάδας των προσφευγόντων, ώστε συντρέχει λόγος να συνενωθεί με την ουσία, και ειδικότερα με το ζήτημα του πραγματικού της έρευνας (πιο κάτω παράγραφοι 117-122).

2. Επί της μη εξάντλησης των εθνικών ενδίκων μέσων

62. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι οι προσφεύγοντες δεν έχουν εξαντλήσει τα εθνικά ένδικα μέσα για τον λόγο ότι, σε κανένα στάδιο της εθνικής διαδικασίας, αυτοί δεν αναφέρθηκαν σαφώς σε κάποιο από τα δικαιώματα που εγγυάται η Σύμβαση, και ειδικότερα σε εκείνο – το οποίο οι προσφεύγοντες επικαλούνται στην προσφυγή τους ενώπιον του Δικαστηρίου – του να μην υποβληθούν σε αναγκαστική εργασία και σε εμπορία ανθρώπων. Αναφέρει ότι οι ισχυρισμοί τους ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων στηρίζονταν κατά κύριο λόγο στο εθνικό δίκαιο. Εκτιμά ότι η μόνη επίκληση του άρθρου 232Α του ΠΚ χωρίς ρητή αναφορά στο άρθρο 4 της Σύμβασης δεν μπορεί να θεωρηθεί ως επαρκής προκειμένου να δώσει την δυνατότητα στο κακουργιοδικείο και στον εισαγγελέα του Αρείου Πάγου να εξετάσουν την υπόθεση υπό το πρίσμα της Σύμβασης.

63. Οι προσφεύγοντες υποστηρίζουν ότι το δικαίωμα του να μην υποβληθεί κανείς σε αναγκαστική εργασία ήταν κεντρικό στην ποινική διαδικασία σχετικά με την κατηγορία της εμπορίας ανθρώπων με σκοπό την εκμετάλλευση μέσα στο πλαίσιο της εργασίας. Ισχυρίζονται ότι η υποβολή τους σε αναγκαστική εργασία δεν αμφισβητήθηκε από τους εισαγγελείς και τα δικαστήρια τα οποία εξέτασαν την υπόθεση. Αναφέρουν ότι, στις παρατηρήσεις της επί της ουσίας, η Κυβέρνηση βεβαιώνει ότι οι διάφορες κρατικές αρχές ήταν ενήμερες σχετικά με τους ισχυρισμούς τους σύμφωνα με τους οποίους αυτοί είχαν υποβληθεί σε αναγκαστική εργασία και ζητούσαν την προστασία του Κράτους. Κατά την άποψη των προσφευγόντων, η Κυβέρνηση δέχεται ρητά ότι οι διώξεις κατ'εφαρμογήν του άρθρου 232Α του ΠΚ είχαν ασκηθεί με σκοπό να συμμορφωθεί το Κράτος προς τις υποχρεώσεις του τις απορρέουσες από το άρθρο 4 της Σύμβασης και ότι οι αιτιάσεις της παραβίασης της απαγόρευσης της αναγκαστικής εργασίας είχαν αποτελέσει το αντικείμενο διερεύνησης εκ μέρους των αστυνομικών και των δικαστικών αρχών.

64. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, μέσα στο πλαίσιο του μηχανισμού προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ο κανόνας της εξάντλησης των εθνικών ενδίκων μέσων πρέπει να εφαρμόζεται με κάποια ευελιξία και χωρίς υπερβολική τυπολατρία, αλλά ότι αυτός δεν απαιτεί μόνον την προσφυγή στα αρμόδια εθνικά δικαστήρια και την άσκηση ενδίκων μέσων προοριζόμενων να αντισταχθούν σε μία ήδη εκδοθείσα αμφισβητούμενη απόφαση που φέρεται να παραβιάζει ένα δικαίωμα προστατευόμενο από την Σύμβαση: ο κανόνας αυτός υποχρεώνει επίσης τον ενδιαφερόμενο,

κατ'αρχήν, να προβάλλει ενώπιον των ιδίων δικαστηρίων, τουλάχιστον κατ'ουσίαν και σύμφωνα με τους τύπους και τις προθεσμίες που προβλέπονται από το εθνικό δίκαιο, τις αιτιάσεις τις οποίες αυτός θα διατυπώσει στην συνέχεια σε διεθνές επίπεδο (βλέπε, μεταξύ πολλών άλλων, *Fressoz et Roire κατά Γαλλίας* [GC], αριθ. 29183/95, § 37, CEDH 1999-I, και *Azinas κατά Κύπρου* [GC], αριθ. 56679/00, § 38, CEDH 2004-III).

65. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο σημειώνει ότι, ενώπιον του κακουργιοδικείου Πατρών, ο εισαγγελέας υποστήριξε ότι το άρθρο 323Α του ΠΚ, το οποίο τιμωρεί την εμπορία ανθρώπων, έπρεπε να ερμηνευθεί υπό το φως του άρθρου 22 του Συντάγματος, το οποίο απαγορεύει οποιαδήποτε μορφή αναγκαστικής εργασίας, και του άρθρου 4 της Σύμβασης (πιο πάνω παράγραφος 18). Παρατηρεί επίσης ότι οι είκοσι ένας τραυματισθέντες προσφεύγοντες κατέθεσαν ενώπιον του εισαγγελέως του Αρείου Πάγου μία αίτηση προκειμένου ο τελευταίος να ασκήσει αναίρεση κατά της απόφασης του κακουργιοδικείου και ότι αυτοί ισχυρίστηκαν, σε στήριξη της αίτησης αυτής, ότι, προκειμένου να καθοριστεί αν το δικαστήριο αυτό είχε εφαρμόσει ορθώς το άρθρο 323Α του ΠΚ, έπρεπε να εξεταστεί αν είχε υπάρξει εκμετάλλευση των αλλοδαπών υπηκόων με την άντληση οφέλους από την ευάλωτη κατάστασή τους (πιο πάνω παράγραφος 30). Διαπιστώνει επίσης ότι, όταν προσέφυγαν στον εισαγγελέα Αμαλιάδας στις 8 Μαΐου 2013, οι είκοσι ένας μη τραυματισθέντες προσφεύγοντες επικαλούνταν το «Πρωτόκολλο του Παλέρμο» και ζητούσαν από τον εισαγγελέα αυτόν να ασκήσει δίωξη δυνάμει του άρθρου 323Α του ΠΚ κατά των εργοδοτών τους, τους οποίους κατηγορούσαν ότι τους είχαν εκμεταλλευθεί μέσα στο πλαίσιο της εργασίας (πιο πάνω παράγραφος 12).

66. Από την πλευρά του, με την από 30 Ιουλίου 2014 απόφασή του, το κακουργιοδικείο απάλλαξε τους τέσσερις κατηγορούμενους από την κατηγορία της εμπορίας ανθρώπων. Οι δικηγόροι των εργατών κατέθεσαν τότε ενώπιον του εισαγγελέως του Αρείου Πάγου μία αίτηση προκειμένου αυτός να ασκήσει αναίρεση κατά της απόφασης του κακουργιοδικείου. Στην αίτησή τους υποστήριζαν ότι το κακουργιοδικείο δεν είχε εξετάσει επαρκώς την κατηγορία της εμπορίας ανθρώπων. Εκτιμούσαν ότι, προκειμένου να καθοριστεί αν το δικαστήριο αυτό είχε εφαρμόσει ορθώς το άρθρο 323Α του ΠΚ, έπρεπε να εξεταστεί αν είχε αντληθεί όφελος από οποιαδήποτε αδυναμία των αλλοδαπών υπηκόων για την εκμετάλλευσή τους.

67. Όμως το Δικαστήριο σημειώνει ότι ο ΠΚ περιέχει μόνον δύο διατάξεις σχετικά με καταστάσεις της φύσεως εκείνων της παρούσας υπόθεσης: το άρθρο 323 το οποίο τιμωρεί την δουλεία και το άρθρο 323Α το οποίο τιμωρεί την εμπορία ανθρώπων.

Από αυτό το τελευταίο άρθρο προκύπτει ότι, προκειμένου να κριθεί ένα πρόσωπο ένοχο του εγκλήματος αυτού, αυτό θα πρέπει να έχει διαπράξει μία από τις πράξεις που απαριθμούνται σε αυτό με σκοπό την εκμετάλλευση του θύματος. Όμως η εμπορία ανθρώπων δεν περιορίζεται στην σεξουαλική εκμετάλλευση, αλλά εκτείνεται και στην εκμετάλλευση δια της εργασίας στην οποία το άρθρο 323Α του ΠΚ αναφέρεται ρητά. Επί πλέον, το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει ότι η εμπορία ανθρώπων με την έννοια του άρθρου 3 α) του Πρωτοκόλλου του Παλέρμο, εγγράφου του οποίου γίνεται ρητή επίκληση, και του άρθρου 4 α) της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων – συμφωνίες οι οποίες έχουν ήδη κυρωθεί από την Ελλάδα (πιο πάνω παράγραφος 37) – εντάσσεται στο πεδίο του άρθρου 4 της Σύμβασης (πιο πάνω αναφερόμενη *Rantsev*, § 282).

68. Κάτω από τις συνθήκες αυτές, δεν μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι δεν επιστήθηκε η προσοχή των ελληνικών δικαστικών αρχών στις επιταγές που συνδέονται με την απαγόρευση της εμπορίας ανθρώπων και της αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας. Χωρίς να στηριχθούν με ρητούς όρους στο άρθρο 4 της Σύμβασης, οι προσφεύγοντες εξήγαγαν από το εθνικό δίκαιο και από το διεθνές δίκαιο τα επιχειρήματα τα οποία κατήγγειλαν σαφώς μία προσβολή των δικαιωμάτων που εγγυάται η εν λόγω διάταξη της Σύμβασης. Αυτοί έδωσαν συνεπώς στις δικαστικές αρχές την ευκαιρία να αποφύγουν ή να επανορθώσουν τις επικαλούμενες παραβιάσεις, σύμφωνα με τους σκοπούς του άρθρου 35 της Σύμβασης. Συνεπώς, η ένσταση της Κυβέρνησης πρέπει να απορριφθεί.

3. Συμπέρασμα

69. Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι η προσφυγή δεν είναι προδήλως αβάσιμη με την έννοια του άρθρου 35 § 3 α) της Σύμβασης και ότι δεν προσκρούει σε άλλο λόγο απαραδέκτου. Επομένως, την κηρύσσει παραδεκτή.

B. Επί της ουσίας

1. Οι θέσεις των διαδίκων

α) Οι προσφεύγοντες

70. Οι προσφεύγοντες ισχυρίζονται ότι τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης αποδεικνύουν σαφώς την ύπαρξη μιας κατάστασης αναγκαστικής εργασίας και ότι το κακουργιοδικείο στήριξε την απόφασή του σε μία ερμηνεία της έννοιας της «εμπορίας ανθρώπων» πολύ στενή και ασύμβατη με εκείνη της «αναγκαστικής

εργασίας» που αναφέρεται στο άρθρο 4 της Σύμβασης και σε άλλα διεθνή κείμενα. Αναφέρουν ότι η απαγόρευση η οποία προβλέπεται από το άρθρο 4 της Σύμβασης δεν στοχεύει μόνον τις περιπτώσεις της κατάστασης πλήρους αδυναμίας των θυμάτων, πλήρους εγκατάλειψης της ελευθερίας τους ή «αποκλεισμού τους από τον εξωτερικό κόσμο» (πιο πάνω παράγραφοι 26-27). Προσθέτουν ότι οι έννοιες της «απειλής ποινής» και της «παρά την θέληση παρεχόμενης εργασίας» περιλαμβάνουν διακριτικές μορφές ψυχολογικής απειλής, όπως η καταγγελία στην αστυνομία ή στις υπηρεσίες μετανάστευσης καθώς και η άρνηση καταβολής των μισθών. Οι προσφεύγοντες θεωρούν ότι υπάρχουν αναλογίες μεταξύ της περίπτωσης τους και εκείνης της προσφεύγουσας της (προαναφερόμενης) υπόθεσης *Siliadin* και τονίζουν ότι στην υπόθεση αυτή το Δικαστήριο διερεύνησε αν η επίδικη νομοθεσία και η εφαρμογή της ήταν ανεπαρκείς σε σημείο ώστε να εμπεριέχουν παραβίαση του άρθρου 4 της Σύμβασης εκ μέρους του εναγομένου Κράτους (πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Siliadin*, § 130).

71. Οι προσφεύγοντες υποστηρίζουν ότι, εν προκειμένω, το εναγόμενο Κράτος δεν συμμορφώθηκε προς την θετική υποχρέωση που φέρεται να έχει να αποτρέψει την κατάσταση αναγκαστικής εργασίας, ως μορφής εκμετάλλευσης με την έννοια του άρθρου 323Α του ΠΚ και των ορισμών που περιλαμβάνονται στα άρθρα 3^α του Πρωτοκόλλου του Παλέρμο και 4^α της Σύμβασης για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, να τους προστατεύσει και να τιμωρήσει τους δράστες των επιδίκων πράξεων. Κατά την άποψή τους, από την δικογραφία προκύπτει σαφώς ότι οι ελληνικές αρχές ανέχθηκαν εν γνώσει τους μία κατάσταση η οποία προοιωνιζόταν ότι μετανάστες εργάτες θα υποβάλλονταν σε αναγκαστική εργασία. Οι προσφεύγοντες αναφέρουν ότι ο Συνήγορος του Πολίτη είχε ενημερώσει της αρχές για την συνεχή απασχόληση παρανόμων μεταναστών στην Μανωλάδα κάτω από συνθήκες εκμετάλλευσης (πιο πάνω παράγραφοι 48-53). Προσθέτουν ότι το κακουργιοδικείο Πατρών διαπίστωσε ότι, παρά την προειδοποίηση αυτή, η αστυνομία δεν είχε επιθεωρήσει την μονάδα παραγωγής των εργοδοτών τους. Θεωρούν ότι οι ισχυρισμοί τους δεν απετέλεσαν το αντικείμενο μιας επαρκούς έρευνας. Επίσης, ισχυρίζονται ότι εκείνοι ανάμεσά τους οι οποίοι είχαν τραυματιστεί δεν κατέθεσαν στην μητρική γλώσσα τους, αλλά σε μία γλώσσα που αυτοί δεν γνώριζαν καλά, και ότι το κακουργιοδικείο απέρριψε το αίτημά τους να τύχουν ψυχολογικής υποστήριξης, ως θύματα εμπορίας ανθρώπων. Όσον αφορά εκείνους από αυτούς που δεν είχαν τραυματιστεί, αναφέρουν ότι ο εισαγγελέας χρειάστηκε δεκαπέντε μήνες

για να απορρίψει, κατά την άποψή τους με τρόπο συνοπτικό και αναιτιολόγητο, την αίτησή τους με την οποία τον καλούσαν να ασκήσει δίωξη.

72. Τέλος, οι προσφεύγοντες προβάλλουν ότι η Κυβέρνηση δεν αμφισβητεί ότι το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο δεν τιμωρεί *per se* την αναγκαστική εργασία ή ότι οι διατάξεις για την εμπορία ανθρώπων εφαρμόζονται κατά τρόπο ώστε να καλύπτουν και τις περιπτώσεις της αναγκαστικής εργασίας.

β) Η Κυβέρνηση

73. Αναφερόμενη σε εκτενή αποσπάσματα της απόφασης του κακουργιοδικείου, η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι αυτό είχε αιτιολογήσει επαρκώς την απόφασή του, ότι είχε λάβει υπόψη όλα τα αποδεικτικά στοιχεία και ότι δεν ερμήνευσε κατά ιδιαίτερα στενό τρόπο το άρθρο 323Α του ΠΚ. Κατά την άποψή της, προκύπτει σαφώς από τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης ότι η εργασία των προσφευγόντων δεν απαιτήθηκε κάτω από την απειλή μιας ποινής και ότι «κανένα δικαίωμα ιδιοκτησίας δεν ασκήθηκε σε βάρος τους, γεγονός που θα υποβίβαζε την νομική υπόστασή τους σε εκείνη των αντικειμένων». Η Κυβέρνηση αναφέρει ότι, εν προκειμένω, τα στοιχεία του φυσικού ή ψυχικού καταναγκασμού δεν υφίστανται. Προσθέτει ότι δεν υπήρξε, επίσης, αδυναμία για τους προσφεύγοντες να αλλάξουν την κατάσταση για την οποία αυτοί παραπονούνταν: ως προς τούτο, τονίζει ότι αυτοί δεν υποχρεώθηκαν να εργαστούν, ότι είχαν την δυνατότητα να διαπραγματευθούν τους όρους εργασίας τους και ότι ήταν ελεύθεροι να εγκαταλείψουν την απασχόλησή τους όταν το ήθελαν προκειμένου να αναζητήσουν άλλη.

74. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι οι αρχές συμμορφώθηκαν πλήρως προς τις θετικές και διαδικαστικές υποχρεώσεις τους οι οποίες απορρέουν από το άρθρο 4 της Σύμβασης όσον αφορά το ζήτημα της εμπορίας ανθρώπων. Προβάλλει ότι ουδόλως αποδείχθηκε ότι οι αρχές γνώριζαν ή όφειλαν να γνωρίζουν τα πραγματικά περιστατικά που θα μπορούσαν να γεννήσουν βάσιμες υποψίες σύμφωνα με τις οποίες οι προσφεύγοντες διέτρεχαν πραγματικό κίνδυνο να υποβληθούν σε μεταχείριση αντίθετη προς την διάταξη αυτή. Επισημαίνει ότι οι προσφεύγοντες δεν κατέθεσαν ενώπιον των αστυνομικών αρχών κάποια μήνυση, ακόμη και υπό την μορφή παραπόνων, η οποία θα επέτρεπε σε αυτές να ερευνήσουν την κατάσταση της οποίας αυτοί υποστηρίζουν ότι απετέλεσαν το αντικείμενο.

75. Η Κυβέρνηση εκτιμά επίσης ότι τα παράπονα των προσφευγόντων σχετικά με την ειλωτεία και με την αναγκαστική εργασία εξετάστηκαν κατά τρόπο

εμπεριστατωμένο από τις αστυνομικές και δικαστικές αρχές, οι οποίες κατ'αυτήν αντέδρασαν ταχέως συλλαμβάνοντας τους δράστες των επιδίκων πράξεων και παραπέμποντάς τους στην δικαιοσύνη. Εκθέτει εξάλλου ότι η εθνική νομοθεσία περιλαμβάνει ποινικές και αστικές διατάξεις οι οποίες στοχεύουν στην καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και στην προστασία των δικαιωμάτων των θυμάτων. Στο σημείο αυτό, επισημαίνει ότι το άρθρο 323Α του ΠΚ τιμωρεί την αναγκαστική εργασία που απαγορεύεται από το άρθρο 4 της Σύμβασης, και τονίζει ότι αυτή η εθνική διάταξη τιμωρεί εκείνον ο οποίος, μέσω της χρήσης βίας ή απειλής μιας τέτοιας χρήσης ή ενός άλλου εξαναγκαστικού μέσου, προσλαμβάνει ένα πρόσωπο με σκοπό να εκμεταλλευθεί την εργασία του για δικό του λογαριασμό ή για λογαριασμό τρίτου.

76. Η Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι οι προσφεύγοντες που συμμετείχαν στην δίκη ως πολιτικώς ενάγοντες ζητούν στην πραγματικότητα από το Δικαστήριο να επανεξετάσει και να τροποποιήσει τις διαπιστώσεις του κακουργιοδικείου που κατέληξαν στην απόρριψη των επιχειρημάτων τους. Ως προς τούτο, αναφέρει ότι η ερμηνεία και η εφαρμογή του εθνικού δικαίου υπάγονται στην αρμοδιότητα των εθνικών δικαστηρίων και τονίζει ότι το Δικαστήριο έχει επιβεβαιώσει την αρχή αυτή πολλές φορές. Εν προκειμένω επισημαίνει ότι το κακουργιοδικείο εξέτασε τους ισχυρισμούς των διαδίκων και ότι η απόφαση την οποία έλαβε, μετά από μία διαδικασία στο ακροατήριο που κράτησε αρκετές ημέρες, ήταν πλήρως αιτιολογημένη.

77. Τέλος, η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι το συναφές εθνικό δίκαιο, και ειδικότερα το άρθρο 22 § 4 του Συντάγματος και το άρθρο 323Α του ΠΚ και οι διάφορες διεθνείς συμφωνίες που επικυρώθηκαν από την Ελλάδα, παρείχαν στους προσφεύγοντες μια πραγματική και αποτελεσματική προστασία κατά της εμπορίας ανθρώπων και της αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας.

2. Οι τρίτοι παρεμβαίνοντες

α) Η νομική σχολή του Πανεπιστημίου του Lund της Σουηδίας

78. Η παρεμβαίνουσα αναλύει την έννοια της αναγκαστικής εργασίας μέσα στο πλαίσιο του άρθρου 4 της Σύμβασης και τον τρόπο με τον οποίο αυτή μπορεί να διακριθεί από εκείνη της ειλωτείας υπό το φως της νομολογίας του Δικαστηρίου. Ως προς το ζήτημα αυτό, προτείνει διευκρινίσεις όσον αφορά την εφαρμογή του κριτηρίου του «αφόρητου ή υπέρογκου βάρους» προκειμένου να καθοριστούν οι

πραγματικές συνθήκες που στοιχειοθετούν την αναγκαστική εργασία. Κατά την άποψή της, εν προκειμένω, το Δικαστήριο θα έπρεπε να εξετάσει κατά πόσον υπήρξε απειλή κύρωσης και ποιο ήταν το εύρος της διαφοράς μεταξύ των πραγματικών συνθηκών εργασίας των προσφευγόντων και εκείνων που προβλέπονται από την εργατική νομοθεσία. Στα μάτια της, ο περιορισμός της ελευθερίας της κίνησης είναι ένα κριτήριο το οποίο χαρακτηρίζει την ειλωτεία αλλά όχι την αναγκαστική εργασία. Η παρεμβαίνουσα εκτιμά ότι, προκειμένου να καθοριστεί το κατά πόσον η επίδικη κατάσταση είχε υπερβεί ένα συγκεκριμένο όριο ώστε να χαρακτηριστεί ειλωτεία, θα έπρεπε να εξεταστεί αν οι προσφεύγοντες βρίσκονταν σε πλήρη απομόνωση, αν αυτοί στερούνταν αυτονομίας και αν υφίσταντο διακριτικές μορφές ελέγχου διαφόρων πλευρών της ζωής τους.

79. Στην συνέχεια, η παρεμβαίνουσα ασχολείται με την διάδραση μεταξύ των θετικών υποχρεώσεων των Κρατών που απορρέουν από το άρθρο 4 της Σύμβασης και εκείνων που επιβάλλονται από την Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων. Κατά την άποψή της, οι τελευταίες συντρέχουν όχι μόνον στις περιπτώσεις εμπορίας ανθρώπων αλλά και στο σύνολο των περιπτώσεων που μνημονεύονται από το άρθρο 4 της Σύμβασης. Πάντοτε κατά την άποψή της, όταν πρόκειται για θετικές υποχρεώσεις που προκύπτουν από αυτήν την τελευταία διάταξη, ερμηνευόμενες υπό το φως της προαναφερθείσας του Συμβουλίου της Ευρώπης, αυτές δεν θα πρέπει να εξαρτώνται από τις απαιτήσεις του εθνικού ποινικού δικαίου.

β) Η Διεθνής Συνδικαλιστική Συνομοσπονδία

80. Η παρεμβαίνουσα εκθέτει ότι ένας εργαζόμενος είναι θύμα παραβίασης του άρθρου 4 της Σύμβασης όταν είναι σε αδυναμία να παραιτηθεί από την εργασία του εξαιτίας μιας παρακράτησης των μισθών τους από τον εργοδότη του, όταν διατηρείται σε κλίμα εκφοβισμού και εξαναγκάζεται να εργάζεται υπερωρίες (συχνά πέραν των ορίων) και όταν βρίσκεται σε ευάλωτη κατάσταση εξαιτίας του καθεστώτος του ως παράνομου μετανάστη. Στα μάτια της, το γεγονός ότι ένας μετανάστης εργαζόμενος βρισκόταν σε κατάσταση παρανομίας την στιγμή της υποβολής του σε αναγκαστική εργασία δεν θα πρέπει να έχει επίπτωση επί του ζητήματος του κατά πόσον υπήρξε παραβίαση της διάταξης αυτής ή προσφερόταν στον ενδιαφερόμενο ένα ένδικο μέσο στο εθνικό δίκαιο.

81. Η παρεμβαίνουσα επισημαίνει ότι το ελληνικό ποινικό δίκαιο δεν προβλέπει διατάξεις σχετικές με την αναγκαστική εργασία. Θεωρεί ότι οι διατάξεις σχετικά με την εμπορία ανθρώπων δεν επαρκούν για τον λόγο ότι ελλείπει από αυτές μία προσήκουσα διατύπωση σχετικά με την συγκατάθεση του θύματος. Προσθέτει ότι από την Σύμβαση αριθ. 29 της ΔΟΕ προκύπτει ότι η έννοια της αναγκαστικής εργασίας είναι ευρύτερη από εκείνη της εμπορίας ανθρώπων και ότι έχει σημασία για τις εθνικές έννομες τάξεις να περιλαμβάνουν συγκεκριμένες διατάξεις λαμβανομένης υπόψη της αρχής της στενής ερμηνείας του ποινικού δικαίου. Επισημαίνει επίσης ότι το ελληνικό δίκαιο δεν προβλέπει ούτε διατάξεις που να υποχρεώνουν τους εργοδότες να καταβάλουν τους οφειλόμενους μισθούς σε εργαζόμενους οι οποίοι είναι παράνομοι μετανάστες.

γ) Η οργάνωση Anti-Slavery International

82. Η παρεμβαίνουσα παρουσιάζει την κύρια θέση της ως εξής: ενώ η αναγνώριση και η κατηγοριοποίηση των εννοιών που περιέχονται στο άρθρο 4 της Σύμβασης έχουν εξελιχθεί με τα χρόνια, το κοινό χαρακτηριστικό όλων των περιγραφόμενων μορφών εκμετάλλευσης συνίσταται στην κατάχρηση της αδυναμίας. Έτσι, κατά την άποψη της προσφεύγουσας, η έννοια αυτή θα έπρεπε να είναι το σημείο εκκίνησης της εξέτασης του Δικαστηρίου για τους σκοπούς του καθορισμού, υπό το πρίσμα του άρθρου 4 της Σύμβασης, της μορφής της εν λόγω εκμετάλλευσης.

83. Η παρεμβαίνουσα επικεντρώνεται σε τέσσερα σημεία: (α) στα γνωστά χαρακτηριστικά της γεωργικής εργασίας που εκτελείται από τους μετανάστες στην Ευρώπη και τα στοιχεία της εργασίας αυτής που σχετίζονται με την αναγκαστική εργασία ή με την εμπορία ανθρώπων, (β) στην κατάχρηση της αδυναμίας, η οποία κατ'αυτήν συνιστά ένα από τα μέσα εκμετάλλευσης των θυμάτων της εμπορίας ανθρώπων, (γ) στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4 της Σύμβασης, γεγονός που θα συνεπάγονταν την εξέταση των ορισμών των συμπεριφορών οι οποίες απαγορεύονται από την διάταξη αυτή και της συσχέτισης μεταξύ των συμπεριφορών αυτών, και (δ) στις ουσιώδεις και διαδικαστικές υποχρεώσεις υπό το πρίσμα του άρθρου 4 της Σύμβασης σε σχέση με την αναγκαστική εργασία και την εμπορία ανθρώπων.

84. Πιο συγκεκριμένα, η παρεμβαίνουσα εκθέτει ότι, κάτω από ορισμένες συνθήκες – ήτοι όταν ο εργοδότης εκμεταλλεύεται και ελέγχει τους εργάτες αποκομίζοντας όφελος από το καθεστώς τους ως παρανόμων μεταναστών, και συνεπώς από την αδυναμία τους, όταν η επιτήρηση γίνεται καταπιεστική, όταν η

στέγαση γίνεται *in situ*, όταν τα ωράρια εργασίας είναι μεγάλα, όταν οι μισθοί είναι χαμηλοί ή δεν καταβάλλονται και όταν υπάρχουν απειλές βίας σε περίπτωση άρνησης συνεργασίας -, η εργασία λαμβάνεται κάτω από την απειλή μιας ποινής και χωρίς την συναίνεση του ενδιαφερομένου και ότι συνιστά αναγκαστική εργασία. Κατά την άποψή της, τα στοιχεία αυτά μπορούν να υπαχθούν επίσης στον ορισμό της εμπορίας ανθρώπων, η οποία είναι στα μάτια της ένα μέσο επιβολής της δουλείας ή της αναγκαστικής εργασίας. Η παρεμβαίνουσα εκτιμά ότι η εμπορία ανθρώπων είναι αυτή που ορίζεται από την δουλεία και την αναγκαστική εργασία, και όχι το αντίστροφο.

δ) Το Κέντρο AIRE (Advice for Individual Rights in Europe) και η PICUM (Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants)

85. Οι παρεμβαίνουσες θίγουν τα ακόλουθα ζητήματα: (α) τον καθορισμό των αναγκαίων στοιχείων προκειμένου να εξεταστεί αν οι όροι εργασίας εμπίπτουν στην διάταξη του άρθρου 4 § 2 της Σύμβασης και παραβιάζουν την διάταξη αυτή, (β) τον βαθμό του περιορισμού της ελευθερίας ή της ελευθερίας κίνησης, καθώς και την παρέμβαση στην προσωπική αυτονομία και αξιοπρέπεια που απαιτείται προκειμένου να υπαχθεί μία μεταχείριση στο άρθρο 4 της Σύμβασης, (γ) την ερμηνεία των διατάξεων αυτών κατά τρόπο ώστε να αποφεύγονται οι παραβιάσεις των άρθρων 17 και 18 της Σύμβασης, (δ) την δυνατότητα της επίκλησης των διατάξεων του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη υπό το πρίσμα του άρθρου 53 της Σύμβασης σε υποθέσεις που θέτουν ζητήματα σχετικά με το άρθρο 4 της ίδιας, (ε) την συνάφεια του κοινοτικού δικαίου, και ειδικότερα των κεκτημένων σε ζητήματα υγιεινής και ασφαλείας της εργασίας, σε σχέση με τον ορισμό κατάλληλων και δίκαιων συνθηκών εργασίας.

3. Εκτίμηση του Δικαστηρίου

α) Επί της εφαρμογής του άρθρου 4 § 2 της Σύμβασης

ι. Γενικές αρχές

86. Το Δικαστήριο παραπέμπει στην σχετική νομολογία του για τις γενικές αρχές οι οποίες διέπουν την εφαρμογή του άρθρου 4 στο ειδικό πλαίσιο της εμπορίας ανθρώπων (βλέπε ειδικότερα προαναφερόμενη απόφαση *Rantsev*, §§ 283-289). Λαμβανομένης υπόψη της σημασίας του άρθρου 4 στην Σύμβαση, το πεδίο εφαρμογής του δεν θα μπορούσε να περιοριστεί στις μόνες άμεσες ενέργειες των

αρχών του Κράτους. Η διάταξη αυτή επιφορτίζει επίσης τα Κράτη μέλη με μία σειρά θετικών υποχρεώσεων που αναφέρονται ειδικότερα στην πρόληψη της εμπορίας, στην προστασία των θυμάτων της καθώς και στην καταστολή της εμπορίας (πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Siliadin*, § 89).

87. Ειδικότερα, υπάρχει ανάγκη να υιοθετηθεί μία συνολική προσέγγιση για την καταπολέμηση του φαινομένου αυτού θεσπίζοντας, επί πλέον, μέτρα που στοχεύουν στην τιμωρία των διακινητών, καθώς και στην πρόληψη της διακίνησης και στην προστασία των θυμάτων (βλέπε πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Rantsev*, § 285). Από την νομολογία προκύπτει ότι τα Κράτη αναλαμβάνουν, κατά πρώτον, την ευθύνη να θεσπίσουν ένα κατάλληλο νομικό και κανονιστικό πλαίσιο το οποίο θα προσφέρει μια συγκεκριμένη και πραγματική προστασία του δικαιώματος των θυμάτων, πραγματικών και δυνητικών, της εμπορίας. Επίσης, η νομοθεσία των Κρατών για την μετανάστευση πρέπει να ανταποκρίνεται στις ανησυχίες επί ζητημάτων παρακίνησης και συνδρομής στην εμπορία ή ανοχής έναντι αυτής (βλέπε πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Rantsev*, § 287).

88. Κατά δεύτερον, σε ορισμένες περιστάσεις, το Κράτος βρίσκεται ενώπιον της υποχρέωσης να λάβει συγκεκριμένα μέτρα για την προστασία των πραγματικών ή δυνητικών θυμάτων μεταχείρισης αντίθετης προς το άρθρο 4. Όπως και τα άρθρα 2 και 3 της Σύμβασης, το άρθρο 4 μπορεί, σε ορισμένες περιστάσεις, να επιβάλει στο Κράτος αυτόν τον τύπο υποχρέωσης (*L.E. κατά Ελλάδας*, αριθ. 71545/12, § 66, 21 Ιανουαρίου 2016). Προκειμένου να υπάρξει θετική υποχρέωση για την λήψη συγκεκριμένων μέτρων σε μία δεδομένη υπόθεση, πρέπει να αποδειχθεί ότι οι αρχές του Κράτους είχαν ή όφειλαν να έχουν γνώση συνθηκών που επιτρέπουν την εύλογη υποψία ότι ένα άτομο είχε υποβληθεί, ή βρισκόταν σε πραγματικό και άμεσο κίνδυνο να υποβληθεί, στην εμπορία ή στην εκμετάλλευση με την έννοια του άρθρου 3 α) του Πρωτοκόλλου του Πατέρμο και του άρθρου 4 α0 της Σύμβασης για την καταπολέμηση της εμπορίας του Συμβουλίου της Ευρώπης. Αν συμβεί αυτό και οι αρχές δεν λάβουν τα κατάλληλα μέτρα που είναι στην εξουσία τους για να απαλλάξουν το άτομο από την εν λόγω κατάσταση ή τον κίνδυνο, υπάρχει παραβίαση του άρθρου 4 της Σύμβασης (ομοίως, § 66).

89. Τρίτον, το άρθρο 4 επιβάλλει μια διαδικαστική υποχρέωση έρευνας των καταστάσεων δυνητικής εμπορίας. Η υποχρέωση έρευνας δεν εξαρτάται από μία μήνυση του θύματος ή ενός συγγενούς: μόλις το ζήτημα έλθει σε γνώση τους, οι αρχές οφείλουν να ενεργήσουν (βλέπε πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Rantsev*, §

232, πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *L.E. κατά Ελλάδας*, § 68 – βλέπε επίσης, *mutatis mutandis*, *Dink κατά Τουρκίας*, αριθ. 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 και 7124/09, § 76, 14 Σεπτεμβρίου 2010, *Paul et Audrey Edwards κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αριθ. 46477/99, § 69, CEDH 2002-II). Για να είναι πραγματική, η έρευνα πρέπει να είναι ανεξάρτητη από τα άτομα τα οποία εμπλέκονται στα συμβάντα. Αυτή οφείλει επίσης να επιτρέπει να αναγνώριση και τον κολασμό των υπευθύνων. Εδώ πρόκειται για μία υποχρέωση όχι του αποτελέσματος, αλλά των μέσων. Η απαίτηση της ταχύτητας και της εύλογης επιμέλειας υπάρχει σε όλες τις περιπτώσεις, αλλά όταν είναι δυνατόν να απαλλαγεί το ενδιαφερόμενο άτομο από μία βλαπτική κατάσταση, η έρευνα πρέπει να διεξάγεται επείγοντως. Το θύμα ή ο συγγενής πρέπει να αναμιχθούν στην διαδικασία σε όλον τον βαθμό που είναι αναγκαίος για την προστασία των νομίμων δικαιωμάτων τους (βλέπε, *mutatis mutandis*, πιο πάνω αναφερόμενη *Paul et Audrey Edwards*, §§ 70-73).

90. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει, επίσης, ότι οι όροι «αναγκαστική εργασία» ανακαλούν την ιδέα ενός καταναγκασμού, φυσικού ή ηθικού. Όσον αφορά τους όρους «υποχρεωτική εργασία», αυτοί δεν μπορούν να αφορούν μία οποιαδήποτε νομική υποχρέωση. Για παράδειγμα, μία εργασία προς εκτέλεση δυνάμει μιας σύμβασης η οποία έχει συναφθεί ελεύθερως δεν θα μπορούσε να υπαχθεί στο άρθρο 4 της Σύμβασης από τον μόνο λόγο ότι ένας από τους δύο συμβαλλόμενους δεσμεύθηκε έναντι του άλλου να την εκτελέσει και εκτίθεται σε κυρώσεις εφόσον δεν τηρήσει την υπογραφή του. Πρέπει να πρόκειται για μία εργασία «η οποία απαιτείται (...) υπό την απειλή μιας οποιασδήποτε ποινής» και, επί πλέον, να είναι αντίθετη προς την βούληση του ενδιαφερομένου, ο δε τελευταίος «να μην έχει προσφερθεί αυτοβούλως» γι' αυτήν (*Van der Mussele κατά Βελγίου*, 23 Νοεμβρίου 1983, § 37, série A no. 70, και πιο πάνω αναφερόμενη *Siliadin*, § 117). Στην απόφαση *Van der Mussele* (πιο πάνω αναφερόμενη, § 37), το Δικαστήριο το Δικαστήριο διαπίστωσε την «την σχετική αξία» του κριτηρίου της προηγούμενης συναίνεσης και προέκρινε μία προσέγγιση που λαμβάνει υπόψη το σύνολο των συνθηκών της υπόθεσης. Παρατήρησε ειδικότερα ότι, ανάλογα με την περίπτωση και τις συνθήκες, ένα άτομο «δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι προσφέρθηκε αυτοβούλως εκ των προτέρων» να εκπληρώσει ορισμένα καθήκοντα. Ως εκ τούτου, το κύρος της συναίνεσης πρέπει να εκτιμάται υπό το φως του συνόλου των συνθηκών της υπόθεσης.

91. Προκειμένου να αποσαφηνίσει την έννοια της «εργασίας» με την έννοια του άρθρου 4 § 2 της Σύμβασης, τι Δικαστήριο τονίζει ότι οποιαδήποτε εργασία η οποία

απαιτείται από ένα άτομο με την απειλή μιας «ποινής» δεν συνιστά απαραίτητα μία «αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία» που απαγορεύεται από την διάταξη αυτή. Πρέπει πράγματι να ληφθεί υπόψη, ειδικότερα, η φύση και ο όγκος της συγκεκριμένης δραστηριότητας. Οι συνθήκες αυτές επιτρέπουν να διακριθεί μία «αναγκαστική εργασία» από αυτό που σχετίζεται με εργασίες οι οποίες μπορούν να ζητηθούν εύλογα στην βάση της οικογενειακής αλληλοβοήθειας ή της συγκατοίκησης. Προς την κατεύθυνση αυτή, το Δικαστήριο προσέφυγε ειδικότερα, στην υπόθεση *Van der Mussele* (πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση, § 39), στην έννοια του «δυσανάλογου βάρους» προκειμένου να καθορίσει αν ένας ασκούμενος δικηγόρος είχε υποβληθεί σε υποχρεωτική εργασία όταν απαιτούνταν από αυτόν να αναλαμβάνει δωρεάν την υπεράσπιση πελατών ως αυτεπάγγελα διορισμένος δικηγόρος (*C.N. et V. κατά Γαλλίας*, αριθ. 67724/09, § 74, 11 Οκτωβρίου 2012).

ii. Εφαρμογή των αρχών αυτών στην παρούσα υπόθεση

92. Το Δικαστήριο σημειώνει εξ αρχής ότι οι διάδικοι δεν αμφισβητούν το γεγονός ότι το άρθρο 4 έχει εφαρμογή εν προκειμένω.

93. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι δεν μπορεί να υπάρξει οποιαδήποτε αμφιβολία ότι η εμπορία θίγει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και τις θεμελιώδεις ελευθερίες των θυμάτων της και δεν μπορεί να θεωρηθεί συμβατή με μία δημοκρατική κοινωνία ή με τις αξίες που καθιερώνονται στην Σύμβαση (πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Rantsev*, § 282). Παραπέμπει στην συναφή νομολογία του η οποία έχει ήδη δεχθεί ότι η εμπορία ανθρώπων υπάγεται στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4 της Σύμβασης (βλέπε ειδικότερα πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Rantsev*, §§ 272-282). Βεβαίως, η παρούσα απόφαση δεν αφορά την σεξουαλική εκμετάλλευση όπως στην περίπτωση της υπόθεσης *Rantsev*. Εν τούτοις, η εκμετάλλευση μέσω της εργασίας συνιστά επίσης μία όψη της εμπορίας ανθρώπων και τα ελληνικά δικαστήρια εξέτασαν την υπόθεση υπό το πρίσμα αυτό. Το στοιχείο αυτό προκύπτει σαφώς από τους όρους του άρθρου 4 α) της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης κατά της εμπορίας που ορίζει ειδικότερα ότι: «η εκμετάλλευση περιλαμβάνει, τουλάχιστον, την εκμετάλλευση της πορνείας άλλων ή άλλες μορφές γενετήσιας εκμετάλλευσης, την αναγκαστική εργασία ή παροχή υπηρεσιών, την δουλεία ή πρακτικές παρόμοιες με την δουλεία, την ειλωτεία ή την αφαίρεση οργάνων» (πιο πάνω παράγραφος 42). Με άλλα λόγια, η εκμετάλλευση της εργασίας συνιστά μία από τις μορφές εκμετάλλευσης τις οποίες αφορά ο ορισμός της εμπορίας ανθρώπων, γεγονός που

καταδεικνύει την σύμφυτη σχέση μεταξύ της αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας και της εμπορίας ανθρώπων (βλέπε επίσης τις παραγράφους 85-86 και 89-90 της Εισηγητικής Έκθεσης της Σύμβασης αυτής, πιο πάνω παράγραφος 43). Η ίδια ιδέα εμφανίζεται σαφώς στο άρθρο 323Α του ΠΚ, το οποίο εφαρμόζεται εν προκειμένω (πιο πάνω παράγραφος 33).

94. Στην παρούσα περίπτωση, το Δικαστήριο σημειώνει ότι οι προσφεύγοντες προσλήφθηκαν σε διάφορες ημερομηνίες μεταξύ Οκτωβρίου 2012 και Φεβρουαρίου 2013 και ότι αυτοί εργάστηκαν τουλάχιστον μέχρι την ημερομηνία του συμβάντος, ήτοι τις 17 Απριλίου 2013, χωρίς να έχουν εισπράξει τον μισθό που είχε συμφωνηθεί και οφειλόταν μέχρι τότε. Αν και οι εργοδότες τους τούς προσέφεραν στέγη και τροφή έναντι ενός ελάχιστου ποσού (3 EUR την ημέρα), οι συνθήκες διαμονής και εργασίας τους ήταν ιδιαίτερα σκληρές: εργάζονταν στα θερμοκήπια από τις 7 μέχρι 19 όλες τις ημέρες, μαζεύοντας φράουλες κάτω από τον έλεγχο των ενόπλων επιστατών του Τ.Α.. Ζούσαν μέσα σε πρόχειρα παραπήγματα φτιαγμένα από χαρτόνι, νάιλον και καλάμια, χωρίς τουαλέτες και τρεχούμενο νερό. Οι εργοδότες τους τούς είχαν προειδοποιήσει ότι δεν θα τους κατέβαλλαν τους μισθούς τους παρά μόνον αν συνέχιζαν να εργάζονται.

95. Το Δικαστήριο παρατηρεί επίσης ότι οι προσφεύγοντες δεν διέθεταν άδεια παραμονής ούτε άδεια εργασίας. Οι ενδιαφερόμενοι γνώριζαν ότι η παράνομη κατάσταση τους εξέθετε στον κίνδυνο να συλληφθούν και να κρατηθούν ενόψει της απέλασής τους από την ελληνική επικράτεια. Μία απόπειρα να εγκαταλείψουν την εργασία τους θα είχε χωρίς αμφιβολία αυξήσει την προοπτική αυτή και θα είχε σημάνει την απώλεια κάθε ελπίδας να εισπράξουν αυτά που τους οφείλονταν ή τουλάχιστον ενός μέρους τους. Ακόμη περισσότερο, χωρίς να εισπράξουν τους μισθούς τους, οι προσφεύγοντες δεν μπορούσαν ούτε να ζήσουν αλλού στην Ελλάδα ούτε να εγκαταλείψουν την χώρα αυτή.

96. Το Δικαστήριο θεωρεί, επίσης, ότι, όταν ένας εργοδότης κάνει κατάχρηση της εξουσίας του ή αποκομίζει όφελος από την ευάλωτη κατάσταση των εργατών του προκειμένου να τους εκμεταλλευθεί, αυτοί δεν προσφέρουν την εργασία τους οικειοθελώς. Η προηγούμενη συναίνεση του θύματος δεν αρκεί για να αποκλείσει τον χαρακτηρισμό μιας εργασίας ως αναγκαστικής. Το ζήτημα του κατά πόσον ένα πρόσωπο προσφέρει την εργασία του οικειοθελώς είναι ένα πραγματικό ζήτημα το οποίο πρέπει να εξεταστεί υπό το φως όλων των σχετικών συνθηκών μιας υπόθεσης.

97. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο σημειώνει ότι οι προσφεύγοντες άρχισαν να εργάζονται ενώ βρίσκονταν σε κατάσταση αδυναμίας, ως παράνομοι μετανάστες που δεν είχαν πόρους και διέτρεχαν τον κίνδυνο να συλληφθούν, να κρατηθούν και να απελαθούν. Οι ενδιαφερόμενοι αντιλαμβάνονταν αναμφίβολα ότι, αν σταματούσαν να εργάζονται, δεν θα εισέπρατταν ποτέ τα οφειλόμενα των μισθών τους το ποσό των οποίων δεν έπαυε να αυξάνεται μέρα με την μέρα. Ακόμη και αν υποθεθεί ότι, κατά τον χρόνο της πρόσληψής τους, οι προσφεύγοντες προσέφεραν την εργασία τους αυτοβούλως και ότι είχαν πιστέψει καλόπιστα ότι θα εισέπρατταν τους μισθούς τους, η κατάσταση άλλαξε στην συνέχεια εξαιτίας της συμπεριφοράς των εργοδοτών τους.

98. Το Δικαστήριο σημειώνει επίσης ότι στην αγόρευση του ενώπιον του κακουργιοδικείου Πατρών, ο εισαγγελέας εξέθεσε ορισμένα πραγματικά περιστατικά τα οποία δεν αμφισβητήθηκαν από αυτό μέσα στην απόφασή του. Ειδικότερα, οι εργάτες δεν είχαν πληρωθεί για ένα διάστημα έξι μηνών, είχαν εισπράξει μόνον ένα πολύ μικρό ποσό για την διατροφή τους, αφαιρούμενο από τους μισθούς, και ο εργοδότης τους τούς είχε υποσχεθεί ότι θα τους κατέβαλε αργότερα. Οι κατηγορούμενοι, αδίστακτα, επιβάλλονταν με απειλές και με τα όπλα που έφεραν. Οι εργάτες εργάζονταν κάτω από ακραίες φυσικές συνθήκες, είχαν ένα εξοντωτικό ωράριο και απετέλεσαν το αντικείμενο συνεχούς ταπείνωσης. Στις 17 Απριλίου 2013, ο εργοδότης είχε ενημερώσει τους εργάτες ότι δεν θα τους πλήρωνε και ότι θα τους σκότωνε αν δεν συνέχιζαν να εργάζονται γι'αυτόν. Επειδή οι εργάτες δεν υπέκυψαν στην απειλή αυτή, αυτός τους διέταξε να φύγουν και τους είχε προειδοποιήσει ότι θα προσλάμβανε μία άλλη ομάδα στην θέση τους και θα έκαιγε τα παραπήγματά τους αν αρνούνταν να φύγουν. Υποσχόμενος σε αυτούς υποτυπώδη καταλύματα και ένα ημερομίσθιο 22 EUR, γεγονός που αποτελούσε για τα θύματα την μοναδική λύση για να εξασφαλίσουν ένα μέσο διαβίωσης, ο εργοδότης είχε επιτύχει να λάβει την συγκατάθεση των ενδιαφερομένων για να μπορεί να τους εκμεταλλευτεί στην συνέχεια.

99. Το Δικαστήριο θεωρεί, ασφαλώς, ότι η κατάσταση των προσφευγόντων δεν μεταφράζεται σε ειλωτεία. Ως προς τούτο, υπενθυμίζει ότι το θεμελιώδες στοιχείο που διακρίνει την ειλωτεία από την αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία, με την έννοια του άρθρου 4 της Σύμβασης, συνίσταται στην αίσθηση των θυμάτων ότι η κατάστασή τους είναι αμετακίνητη και ότι η κατάσταση δεν είναι επιδεκτική εξέλιξης (πιο πάνω αναφερόμενη *C.N. et V. κατά Γαλλίας*, § 91). Όμως, αν αυτό ίσχυε με την πρώτη προσφεύγουσα της υπόθεσης *C.N. et V. κατά Γαλλίας* (ομοίως, § 92), εν

προκειμένω, οι προσφεύγοντες δεν μπορούσαν να νιώσουν μία τέτοια αίσθηση, αφού ήταν όλοι εποχικοί εργάτες, οι οποίοι είχαν προσληφθεί για την συγκομιδή της φράουλας. Εν τούτοις, βεβαιώνοντας ότι οι συνθήκες εργασίας και διαβίωσης των προσφευγόντων δεν τους οδηγούσαν να ζουν σε μία κατάσταση αποκλεισμού από τον εξωτερικό κόσμο, χωρίς την δυνατότητα να εγκαταλείψουν αυτή την σχέση εργασίας και να αναζητήσουν μία άλλη απασχόληση (πιο πάνω παράγραφος 26), το κακουργιοδικείο Πατρών φάνηκε να συγχέει την ειλωτεία με την εμπορία ανθρώπων ή την αναγκαστική εργασία ως μορφή εκμετάλλευσης για τους σκοπούς της εμπορίας.

100. Όμως, τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, και ειδικότερα οι συνθήκες εργασίας των προσφευγόντων οι περισσότερες από τις οποίες αποκαλύφθηκαν από την απόφαση του κακουργιοδικείου και οι οποίες δεν αμφισβητούνται εξάλλου από την Κυβέρνηση, αποδεικνύουν σαφώς ότι είναι θεμελιωτικά της εμπορίας ανθρώπων και της αναγκαστικής εργασίας. Πράγματι, τα εν λόγω πραγματικά περιστατικά συντάσσονται με τον ορισμό της εμπορίας ανθρώπων στο άρθρο 3^α του Πρωτοκόλλου του Παλέρμο και το άρθρο 4 της Σύμβασης κατά της εμπορίας του Συμβουλίου της Ευρώπης, ένα έγκλημα που προβλέπεται από το άρθρο 323Α του ΠΚ το οποίο επαναλαμβάνει στην ουσία τους ορισμούς οι οποίοι περιλαμβάνονται στα πιο πάνω αναφερόμενα διεθνή έγγραφα. Ως προς τούτο, το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι δεν έχει ως αποστολή του να υποκατασταθεί στα εθνικά δικαστήρια. Για την ερμηνεία της εθνικής νομοθεσίας αρμόδιες είναι κατ'αρχήν οι εθνικές αρχές και ιδιαίτερα τα δικαστήρια, ο δε ρόλος του Δικαστηρίου περιορίζεται στον ρόλο της συμβατότητας των αποτελεσμάτων μιας τέτοιας ερμηνείας με την Σύμβαση (*Nejdet Şahin et Perihan Şahin κατά Τουρκίας* [GC], αριθ. 13279/05, § 49, 20 Οκτωβρίου 2011).

Το Δικαστήριο σημειώνει, επιπροσθέτως, ότι, σύμφωνα με το άρθρο 28 του ελληνικού Συντάγματος, οι διεθνείς συνθήκες, μετά την κύρωσή τους δια της νομοθετικής οδού και της θέσης τους σε ισχύ, αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα του εθνικού δικαίου και είναι αυξημένης ισχύος έναντι οποιασδήποτε αντίθετης διάταξης του νόμου. Από την διάταξη αυτή απορρέει η υποχρέωση για να δικαστήρια να ερμηνεύουν το εθνικό δίκαιο λαμβάνοντας υπόψη διεθνείς συμφωνίες οι οποίες δεσμεύουν την Ελλάδα. Όμως, εν προκειμένω, τα εθνικά δικαστήρια ερμήνευσαν και εφάρμοσαν με πολύ περιοριστικό τρόπο την έννοια της εμπορίας ανθρώπων ταυτίζοντάς την ή σχεδόν με εκείνη της ειλωτείας.

101. Το Δικαστήριο συμπεραίνει συνεπώς ότι η κατάσταση των προσφευγόντων ενέπιπτε στο άρθρο 4 § 2 της Σύμβασης για την εμπορία ανθρώπων και την αναγκαστική εργασία.

102. Είναι σημαντικό τώρα να εξετασθεί το ζήτημα του κατά πόσον το εναγόμενο Κράτος εκπλήρωσε τις θετικές υποχρεώσεις του που απορρέουν από την διάταξη αυτή.

β) Επί των θετικών υποχρεώσεων του εναγόμενου Κράτους βάσει του άρθρου 4 της Σύμβασης

103. Το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι το άρθρο 4 της Σύμβασης, μπορεί σε ορισμένες περιστάσεις, να επιβάλει στο Κράτος να λάβει συγκεκριμένα μέτρα για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και την προστασία των πραγματικών ή δυνητικών θυμάτων της εμπορίας (βλέπε πιο πάνω παραγράφους 87-89).

104. Ειδικότερα, οι θετικές υποχρεώσεις που βαρύνουν τα Κράτη μέλη δυνάμει του άρθρου 4 της Σύμβασης πρέπει να ερμηνεύονται υπό το φως της πιο πάνω αναφερόμενης Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης και επιβάλλουν, εκτός από την λήψη των μέτρων πρόληψης, προστασίας των θυμάτων και έρευνας, την ποινικοποίηση και την αποτελεσματική καταστολή οποιασδήποτε πράξης τείνουσας στην διατήρηση ενός προσώπου σε μία κατάσταση του είδους αυτού (πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Siliadin*, § 112). Το Δικαστήριο εμπνέεται από την Σύμβαση αυτή και από τον τρόπο με τον οποίο την ερμηνεύει η GRETA.

ι. Η υποχρέωση της θέσπισης ενός κατάλληλου νομικού και κανονιστικού πλαισίου

105. Προκειμένου να εκπληρώσει την θετική υποχρέωση της ποινικοποίησης και της αποτελεσματικής καταστολής οποιασδήποτε πράξης αναφερόμενης στο άρθρο 4 της Σύμβασης, τα Κράτη οφείλουν να θεσπίσουν ένα νομοθετικό και διοικητικό πλαίσιο που να απαγορεύει και καταστέλλει την αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία, την ειλωτεία και την δουλεία (πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Siliadin*, §§ 89 και 112 – βλέπε, *mutatis mutandis*, πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Rantsev*, § 285 και πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *L.E. κατά Ελλάδας*, §§ 70-72). Έτσι, προκειμένου να καθοριστεί αν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 4 της Σύμβασης, πρέπει να ληφθεί υπόψη το ισχύον νομικό και κανονιστικό πλαίσιο (πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Rantsev*, § 284).

106. Το Δικαστήριο σημειώνει, αφενός, ότι η Ελλάδα είχε κυρώσει ή υπογράψει, πολύ πριν τα γεγονότα της παρούσας υπόθεσης, τις κύριες διεθνείς συμφωνίες σε ζητήματα καταπολέμησης της δουλείας και της αναγκαστικής εργασίας (πιο πάνω παράγραφος 37). Εξάλλου, η Ελλάδα έχει κυρώσει τόσο το Πρωτόκολλο του Παλέρμο του Δεκεμβρίου 2000 όσο και την Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων της 16 Μαΐου 2005. Επίσης, η Ελλάδα είχε μεταφέρει στην έννομη τάξη της την απόφαση-πλαίσιο αριθ. 2002/629/JAI του Συμβουλίου της Ευρώπης καθώς και το κείμενο που την αντικατέστησε, ήτοι την οδηγία αριθ. 2011/36 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (πιο πάνω παράγραφοι 46-47).

107. Το Δικαστήριο σημειώνει, αφετέρου, ότι ο ΠΚ δεν περιλαμβάνει κάποια ειδική διάταξη σχετικά με την αναγκαστική εργασία ενώ το άρθρο 22 § 4 του Συντάγματος απαγορεύει οποιαδήποτε μορφή υποχρεωτικής εργασίας. Αντιθέτως, ο νόμος 3064/2002 που μεταφέρει στην ελληνική έννομη τάξη την απόφαση-πλαίσιο αριθ. 2002/629/JAI του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, αν και στόχευε θέματα άλλα από την αναγκαστική εργασία ή την ειλωτεία, εισήγαγε, όπως φαίνεται από τον τίτλο του, μία ρύθμιση για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων. Έτσι, το άρθρο 323Α εντάχθηκε μέσα στον ΠΚ μέσα στο πλαίσιο αυτής της μεταφοράς. Στην πρώτη παράγραφο του, το άρθρο αυτό τιμωρεί εκείνον ο οποίος, μέσω της χρήσης βίας ή της απειλής μιας τέτοιας χρήσης ή ενός άλλου εξαναγκαστικού μέσου ή της κατάχρησης εξουσίας, προσλαμβάνει, μεταφέρει, εισάγει μέσα στο έδαφος, παρακρατεί, προστατεύει, παραδίδει – με ή χωρίς αντάλλαγμα – ή παραλαμβάνει από έναν τρίτο ένα πρόσωπο με σκοπό να του αφαιρέσει κύτταρα, ιστούς ή όργανα ή να εκμεταλλευθεί, ο ίδιος ή για λογαριασμό τρίτου, την εργασία του ή την επαιτεία του. Στην τρίτη παράγραφο του, τιμωρεί εκείνον ο οποίος αποδέχεται την εργασία που παρέχεται από ένα πρόσωπο υποβληθέν στις συνθήκες που περιγράφονται στην πρώτη παράγραφο (πιο πάνω παράγραφος 33).

108. Τέλος, ο νόμος αριθ. 4198/2013 για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων, ο οποίος ενσωμάτωσε στην ελληνική έννομη τάξη την οδηγία αριθ. 2011/36 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τροποποίησε τον κώδικα ποινικής δικονομίας προς την κατεύθυνση μιας καλύτερης προστασίας των θυμάτων της εμπορίας κατά την διαδικασία ενώπιον των δικαστικών αρχών (πιο πάνω παράγραφος 36).

109. Το Δικαστήριο διαπιστώνει συνεπώς ότι η Ελλάδα έχει συμμορφωθεί κατ'ουσίαν την θετική υποχρέωση να θεσπίσει ένα νομοθετικό πλαίσιο που να επιτρέπει την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων. Απομένει να εξεταστεί αν οι άλλες θετικές υποχρεώσεις έχουν τηρηθεί εν προκειμένω.

ii. Επιχειρησιακά μέτρα

110. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων προτρέπει τα Κράτη μέλη να λάβουν μία ολόκληρη σειρά μέτρων πρόληψης της εμπορίας και προστασίας των δικαιωμάτων των θυμάτων. Μεταξύ αυτών των μέτρων προστασίας, συγκαταλέγονται μέτρα που τείνουν να ενισχύσουν τον συντονισμό σε εθνικό επίπεδο μεταξύ των διαφόρων αρχών οι οποίες είναι επιφορτισμένες με την καταπολέμηση της εμπορίας και να αποθαρρύνουν την ζήτηση η οποία ευνοεί όλες τις μορφές εκμετάλλευσης ανθρώπων, συμπεριλαμβανομένων και των ελέγχων στα σύνορα για τον εντοπισμό της εμπορίας. Μεταξύ των μέτρων προστασίας συγκαταλέγονται εκείνα που τείνουν να διευκολύνουν την αναγνώριση των θυμάτων από ειδικευμένα πρόσωπα και να συνδράμουν τα θύματα στην φυσική, ψυχολογική και κοινωνική επανένταξή τους.

111. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο σημειώνει εξ αρχής ότι, πολύ πριν το συμβάν της 17 Απριλίου 2013, η κατάσταση που επικρατούσε στις καλλιέργειες φράουλας της Μανωλάδας ήταν γνωστή στις αρχές, την προσοχή των οποίων είχαν επιστήσει εκθέσεις και άρθρα του τύπου (πιο πάνω παράγραφοι 54-55). Έτσι, όχι μόνον έγιναν συζητήσεις στην Βουλή για το ζήτημα αυτό, αλλά τρεις υπουργοί – ήτοι εκείνοι της Εργασίας, της Υγείας και των Εσωτερικών – διέταξαν επιθεωρήσεις και την εκπόνηση κειμένων για την βελτίωση της κατάστασης των μεταναστών. Εν τούτοις, πρέπει να τονιστεί ότι η κινητοποίηση αυτή δεν κατέληξε σε κάποιο συγκεκριμένο αποτέλεσμα.

112. Το Δικαστήριο παρατηρεί επίσης ότι, σε μία έκθεση του Απριλίου 2008, ο Συνήγορος του Πολίτη είχε προειδοποιήσει πολλά υπουργεία και οργανισμούς του Κράτους καθώς και την εισαγγελία σχετικά με την κατάσταση αυτή (πιο πάνω παράγραφοι 48-52). Ο Συνήγορος του Πολίτη σημείωνε ότι οι σχέσεις εργασίας μεταξύ των μεταναστών και των εργοδοτών τους χαρακτηρίζονταν από μία ανεξέλεγκτη εκμετάλλευση των πρώτων από τους δεύτερους η οποία θύμιζε εκείνη των χρόνων της βιομηχανικής επανάστασης. Διαπίστωνε ότι οι σχέσεις αυτές διέπονταν από μία φυσική και οικονομική κυριαρχία των εργοδοτών και ότι το

Κράτος απουσίαζε πλήρως. Σύστηνε την υιοθέτηση εκ μέρους των αρχών μιας ολόκληρης σειράς μέτρων.

113. Το Δικαστήριο σημειώνει παρά ταύτα ότι η αντίδραση των αρχών ήταν μεμονωμένη και ότι αυτές δεν έφεραν, τουλάχιστον μέχρι το 2013, μία γενική λύση στα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι μετανάστες εργαζόμενοι της Μανωλάδας.

114. Το Δικαστήριο σημειώνει επίσης ότι το αστυνομικό τμήμα Αμαλιάδας φαινόταν να είναι ενήμερο για την άρνηση των εργοδοτών των προσφευγόντων να καταβάλουν τους μισθούς των τελευταίων. Αναφέρεται προς τούτο στην μαρτυρία ενός από τους αστυνομικούς κατά την διαδικασία στο ακροατήριο του κακουργιοδικείου, ο οποίος δήλωσε ότι ορισμένοι εργάτες της επιχείρησης είχαν μεταβεί στο αστυνομικό τμήμα για να παραπονεθούν για την άρνηση αυτή (πιο πάνω παράγραφος 21).

115. Λαμβανομένων υπόψη των προηγούμενων, το Δικαστήριο θεωρεί ότι τα επιχειρησιακά μέτρα τα οποία ελήφθησαν από τις αρχές δεν ήταν επαρκή για την πρόληψη της εμπορίας ανθρώπων και την προστασία των προσφευγόντων από την μεταχείριση της οποίας απετέλεσαν το αντικείμενο.

iii. Αποτελεσματικότητα της έρευνας και της δικαστικής διαδικασίας

116. Προκειμένου να είναι αποτελεσματική, η έρευνα η οποία διεξάγεται στο ζήτημα της εκμετάλλευσης πρέπει να επιτρέπει την αναγνώριση και τον κολασμό των υπευθύνων. Εν τούτοις, εδώ πρόκειται για μία υποχρέωση των μέσων και όχι των αποτελεσμάτων (πιο πάνω αναφερόμενη απόφαση *Rantsev*, § 288). Η απαίτηση της ταχύτητας και της εύλογης επιμέλειας υπάρχει σε όλες τις περιπτώσεις, αλλά όταν είναι δυνατόν να απαλλαγεί το ενδιαφερόμενο άτομο από μία βλαπτική κατάσταση, η έρευνα πρέπει να διεξάγεται επειγόντως (*ομοίως*). Ως προς το ζήτημα του ποια μορφή έρευνας μπορεί από την φύση της να επιτρέψει την πραγματοποίηση των πιο πάνω αναφερομένων στόχων, αυτή μπορεί να ποικίλλει ανάλογα με τις περιστάσεις. Εν τούτοις, όποιος και να είναι ο τρόπος ο οποίος επιλέγεται, οι αρχές οφείλουν να ενεργούν αυτεπάγγελα μόλις το ζήτημα επισημανθεί σε αυτές (*C.N. κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, αριθ, 4239/08, § 69, 13 Νοεμβρίου 2012). Εξάλλου και γενικότερα, το Δικαστήριο εκτιμά ότι η υποχρέωση της αποτελεσματικής έρευνας δεσμεύει, στο ζήτημα αυτό, τις εισαγγελικές και τις δικαστικές αρχές. Όταν οι αρχές αυτές διαπιστώνουν ότι ένας εργοδότης φέρεται να προσέφυγε στην εμπορία ανθρώπων και στην αναγκαστική εργασία, θα πρέπει να αναλαμβάνουν, στο μέτρο των αντιστοίχων

αρμοδιοτήτων τους, όλες τις συνέπειες οι οποίες απορρέουν από την εφαρμογή των συναφών κατασταλτικών διατάξεων.

α) Όσον αφορά τους προσφεύγοντες οι οποίοι δεν συμμετείχαν στην διαδικασία ενώπιον του κακουργιοδικείου

117. Το Δικαστήριο σημειώνει ότι, στην μήνυσή της με ημερομηνία 8 Μαΐου 2013, η ομάδα αυτή των προσφευγόντων εξέθετε δύο σειρές αιτιάσεων διαφορετικής φύσεως. Από την μία πλευρά, αυτοί ισχυρίζονταν ότι απασχολούνταν στην επιχείρηση των Τ.Α. και Ν.Β. κάτω από συνθήκες εμπορίας ανθρώπων και αναγκαστικής εργασίας και στηρίζονταν στο άρθρο 323Α του ΠΚ και στο «Πρωτόκολλο του Παλέρμο» που στοχεύει στην πρόληψη, την καταστολή και τον κολασμό της εμπορίας ανθρώπων. Από την άλλη πλευρά, ισχυρίζονταν ότι την ημερομηνία του συμβάντος, ήταν και αυτοί παρόντες στον τόπο του συμβάντος και ότι είχαν μεταβεί εκεί για να διεκδικήσουν τους απλήρωτους μισθούς τους, και ότι, επομένως, έπεσαν και αυτοί θύματα των εγκλημάτων που διαπράχθηκαν σε βάρος των άλλων τριάντα πέντε μηνυτών.

118. Προκειμένου να απορρίψει την αίτηση των προσφευγόντων αυτών, ο εισαγγελέας Αμαλιάδας τόνισε ότι, αν αυτοί είχαν πραγματικά πέσει θύματα των εγκλημάτων που κατήγγειλαν, θα είχαν προσφύγει αμέσως, ήδη από τις 17 Απριλίου 2013, στις αστυνομικές αρχές, όπως είχαν κάνει οι τριάντα πέντε εργάτες, και δεν θα ανέμεναν τις 8 Μαΐου 2013. Εκτίμησε ότι ο ισχυρισμός σύμφωνα με τον οποίο οι μηνυτές φοβήθηκαν και εγκατέλειψαν τα παραπήγματά τους δεν ήταν πειστικός για τους λόγους ότι αυτά βρίσκονταν σε άμεση εγγύτητα του τόπου του συμβάντος και ότι, ήδη με την άφιξη της αστυνομίας, οι ενδιαφερόμενοι θα μπορούσαν να επιστρέψουν για να καταγγείλουν τις επίδικες πράξεις. Σημείωσε επίσης ότι τέσσερις μόνον από τους εκατόν δύο καταθέσαντες μηνυτές είχαν δηλώσει ότι είχαν τραυματιστεί και ότι, αντίθετα με τους πιο πάνω αναφερόμενους τριάντα πέντε εργάτες, κανείς από αυτούς τους τέσσερις εργάτες δεν μετέβη στο νοσοκομείο. Τέλος, σημείωσε ότι όλοι οι μηνυτές είχαν δηλώσει ότι είχαν καταθέσει στην αστυνομία αφού έμαθαν ότι θα ελάμβαναν άδειες παραμονής ως θύματα εμπορίας ανθρώπων.

119. Από την πιο πάνω μνημονευόμενη αιτιολογία της διάταξης του εισαγγελέως της 4 Αυγούστου 2014 προκύπτει σαφώς ότι η απόρριψη της μήνυσης των προσφευγόντων στηριζόταν σε σκέψεις σχετιζόμενες με την επικαλούμενη αυτοδικία και ειδικότερα σε σχέση με την παρουσία τους στις 17 Απριλίου 2013 στον τόπο του

συμβάντος και με το ζήτημα του κατά πόσον τους είχαν πυροβολήσει με τα όπλα και τραυματίσει. Κανένα στοιχείο της απόφασης δεν μπορεί από την φύση του να αποδείξει ότι ο εισαγγελέας εξέτασε πραγματικά το σκέλος της αιτίασης των προσφευγόντων το οποίο αφορά την εμπορία ανθρώπων και της αναγκαστικής εργασίας. Όμως, το Δικαστήριο σημειώνει ότι η αστυνομία είχε ανακρίνει έκαστο των είκοσι ενός προσφευγόντων, οι οποίοι υπέγραψαν ένα πρακτικό που περιείχε τις δηλώσεις τους που έγιναν ενόρκως και συνοδεύονταν από τις φωτογραφίες τους, και είχε διαβιβάσει τις καταθέσεις αυτές στον εισαγγελέα (πιο πάνω παράγραφος 13).

120. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι, παραλείποντας να εξετάσει κατά πόσο ήταν βάσιμοι οι ισχυρισμοί αυτής της ομάδας των προσφευγόντων, ο εισαγγελέας παρέλειψε την υποχρέωσή του της έρευνας, ενώ διέθετε πραγματικά στοιχεία που έδειχναν ότι αυτοί οι προσφεύγοντες είχαν προσληφθεί από τους ίδιους εργοδότες με τους προσφεύγοντες οι οποίοι είχαν συμμετείχαν στην διαδικασία ενώπιον του κακουργιοδικείου και ότι αυτοί εργάζονταν κάτω από τις ίδιες συνθήκες με εκείνες στις οποίες είχαν υποβληθεί οι τελευταίοι.

121. Το Δικαστήριο θεωρεί επίσης ότι, απορρίπτοντας την αίτηση της ομάδας αυτής των προσφευγόντων για τον λόγο, μεταξύ άλλων, αυτοί άργησαν να προσφύγουν στις αστυνομικές αρχές, ο εισαγγελέας αγνόησε το κανονιστικό πλαίσιο που διέπει την εμπορία ανθρώπων. Πράγματι, το άρθρο 13 της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την καταπολέμηση της εμπορίας προβλέπει ακριβώς μία «περίοδο αποκατάστασης και στοχασμού» τουλάχιστον τριάντα ημερών ώστε το εν λόγω άτομο να μπορέσει να συνέλθει και να ξεφύγει από την επιρροή των δραστών της διακίνησης και να πάρει μία συνειδητή απόφαση όσον αφορά την συνεργασία του με τις αρμόδιες αρχές (πιο πάνω παράγραφος 42).

122. Λαμβανομένων υπόψη όσων εκτίθεται ανωτέρω, το Δικαστήριο απορρίπτει την ένσταση της Κυβέρνησης σχετικά με την ιδιότητα ως θυμάτων των προσφευγόντων οι οποίοι δεν συμμετείχαν στην διαδικασία ενώπιον του κακουργιοδικείου και εκτιμά ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 4 § 2 της Σύμβασης βάσει της διαδικαστικής υποχρέωσης της διεξαγωγής μιας πραγματικής έρευνας για την κατάσταση της εμπορίας ανθρώπων και αναγκαστικής εργασίας που καταγγέλθηκε από τους προσφεύγοντες αυτούς.

β) Όσον αφορά τους προσφεύγοντες οι οποίοι συμμετείχαν στην διαδικασία ενώπιον του κακουργιοδικείου

123. Το Δικαστήριο παρατηρεί ότι το κακουργιοδικείο Πατρών απάλλαξε τους προσφεύγοντες από την κατηγορία της εμπορίας ανθρώπων κρίνοντας ειδικότερα ότι οι εργάτες δεν τελούσαν σε απόλυτη αδυναμία να προστατέψουν τον εαυτό τους και ότι η ελευθερία της κίνησής τους δεν είχε τεθεί σε κίνδυνο, για τον λόγο ότι ήταν ελεύθεροι να εγκαταλείψουν την εργασία τους (πιο πάνω παράγραφοι 26-27). Εν τούτοις, το Δικαστήριο εκτιμά ότι ο περιορισμός της ελευθερίας της κίνησης δεν αποτελεί προϋπόθεση *sine qua non* για τον χαρακτηρισμό μιας κατάστασης αναγκαστικής εργασίας ή ακόμη και εμπορίας ανθρώπων. Αυτή η μορφή του περιορισμού αναφέρεται όχι στην ίδια την παροχή της εργασίας αλλά μάλλον σε ορισμένες πλευρές της ζωής του θύματος μιας κατάστασης αντίθετης προς το άρθρο 4 της Σύμβασης και ιδιαίτερα μιας κατάστασης ειλωτείας. Ως προς το σημείο αυτό, το Δικαστήριο επαναλαμβάνει την διαπίστωσή του σχετικά με την στενή ερμηνεία της έννοιας της εμπορίας από το κακουργιοδικείο Πατρών το οποίο στηρίχθηκε μάλλον σε στοιχεία που αφορούν την ειλωτεία για να μην χαρακτηρίσουν ως εμπορία την κατάσταση των προσφευγόντων (πιο πάνω παράγραφος 100). Όμως, μία κατάσταση εμπορίας μπορεί να υπάρχει παρά την ελευθερία κίνησης του θύματος.

124. Έτσι, το κακουργιοδικείο Πατρών όχι μόνον απάλλαξε τους κατηγορούμενους από την κατηγορία της εμπορίας ανθρώπων, αλλά μετέτρεψε επίσης την ποινή κάθειρξης που απαγγέλθηκε εναντίον δύο από αυτούς για σοβαρές σωματικές βλάβες σε χρηματική ποινή 5 EUR ανά ημέρα κράτησης.

125. Εξάλλου, στην παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο σημειώνει ότι ο εισαγγελέας του Αρείου Πάγου αρνήθηκε να ασκήσει αναίρεση κατά της αθωωτικής απόφασης. Στον ισχυρισμό των δικηγόρων των εργατών οι οποίοι υποστήριζαν ότι το κακουργιοδικείο δεν είχε εξετάσει κατά τρόπο επαρκή την κατηγορία της εμπορίας ανθρώπων, ο εισαγγελέας απάντησε χωρίς άλλη αιτιολογία ότι «δεν πληρούνταν οι όροι τους οποίους προβλέπει ο νόμος για την άσκηση αναίρεσης» (πιο πάνω παράγραφοι 30-31).

126. Τέλος, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι ακόμη και μέσα στο πλαίσιο της καταδίκης του Τ.Α. και του ενός των ενόπλων φυλάκων για σοβαρή σωματική βλάβη, το κακουργιοδικείο τους καταδίκασε να καταβάλουν αποζημίωση μόνον 1.500 EUR, ήτοι 43 EUR ανά τραυματισθέντα εργάτη (πιο πάνω παράγραφος 22). Όμως, το άρθρο 15 της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων υποχρεώνει τα συμβαλλόμενα Κράτη, μεταξύ των οποίων και την Ελλάδα, να προβλέπουν, στο εθνικό δίκαιό τους, ένα δικαίωμα για τα θύματα να

αποζημιώνονται από τους αυτουργούς του εγκλήματος καθώς και να λαμβάνουν μέτρα ώστε, μεταξύ άλλων, να συστήνεται ένα ταμείο αποζημίωσης των θυμάτων.

127, Λαμβανομένων υπόψη των πιο πάνω συνθηκών, το Δικαστήριο εκτιμά ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 4 § 2 της Σύμβασης για την διαδικαστική υποχρέωση του Κράτους να εξασφαλίζει μία πραγματική έρευνα και δικαστική διαδικασία για την κατάσταση της εμπορίας ανθρώπων και της αναγκαστικής εργασίας που καταγγέλθηκε από τους προσφεύγοντες.

iv. Συμπέρασμα

128. Υπήρξε συνεπώς παραβίαση του άρθρου 4 § 2 εξαιτίας της παράλειψης του εναγομένου Κράτους να εκπληρώσει τις θετικές υποχρεώσεις του που απορρέουν από την διάταξη αυτή, ήτοι, τις υποχρεώσεις να αποτρέψει την επίδικη κατάσταση της εμπορίας ανθρώπων, να προστατεύσει τα θύματα, να διερευνήσει αποτελεσματικά τα διαπραχθέντα εγκλήματα και να τιμωρήσει τους υπευθύνους της εμπορίας.

II. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 41 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

129. Σύμφωνα με τους όρους του άρθρου 41 της Σύμβασης,

«Εάν το Δικαστήριο κρίνει ότι υπήρξε παραβίαση της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων της, και αν το εσωτερικό δίκαιο του Υψηλού Συμβαλλόμενου Μέρους δεν επιτρέπει παρά μόνο ατελή εξάλειψη των συνεπειών της παραβίασης αυτής, το Δικαστήριο χορηγεί, εφόσον είναι αναγκαίο, στον παθόντα δίκαιη ικανοποίηση.»

A. Ζημία

130. Για την υλική ζημία τους, οι προσφεύγοντες ζητούν τους μισθούς που δεν εισέπραξαν, τα ποσά των οποίων, τα οποία ποικίλλουν μεταξύ 400 EUR και 2.800 EUR, έχουν επισυναφθεί ως παράρτημα στην προσφυγή τους στο Δικαστήριο. Τονίζουν ότι οι εργοδότες τους δεν τηρούσαν μητρώο που να καταγράφει τις ώρες εργασίας εκάστου από αυτούς και ότι είχαν μεταβιβάσει το καθήκον αυτό στους επικεφαλής των ομάδων. Προσθέτουν ότι, ενώπιον του κακουργιοδικείου, ο εισαγγελέας στηρίχθηκε στις καταθέσεις τους και ότι οι αρχές δεν φρόντισαν να επαληθεύσουν ή να αμφισβητήσουν την ακρίβειά τους. Εκτιμούν ότι οι απλήρωτοι μισθοί έχουν σχέση αιτίου - αιτιατού με την παραβίαση του άρθρου 4 της Σύμβασης που καταγγέλθηκε από αυτήν: στα μάτια τους, η εμπορία ανθρώπων και η

αναγκαστική εργασία που υπέστησαν σχετίζονται με μία παράλειψη του Κράτους να λάβει προληπτικά μέτρα προς τούτο, ενώ η απουσία αποζημίωσης συνδέεται με μια παράλειψη του Κράτους να τιμωρήσει την αναγκαστική εργασία και να προστατεύσει τα θύματά της.

131. Για την ηθική βλάβη, οι προσφεύγοντες οι οποίοι τραυματίστηκαν κατά το επεισόδιο της 17 Απριλίου 2013 ζητούν έκαστος 16.000 EUR και εκείνοι οι οποίοι δεν τραυματίστηκαν ζητούν 12.000 EUR έκαστος. Σε στήριξη του αιτήματός τους, οι προσφεύγοντες αναφέρουν ότι βρέθηκαν σε κατάσταση κινδύνου λόγω της υποβολής τους σε αναγκαστική εργασία και των συνθηκών της τελευταίας, τις οποίες χαρακτηρίζουν εξευτελιστικές. Προσθέτουν ότι πυροβολήθηκαν κατά το ανωτέρω συμβάν, και, ορισμένοι, τραυματίστηκαν στην περίπτωση αυτή, καθώς και ότι στερήθηκαν των μισθών τους και οποιασδήποτε πραγματικής προστασίας. Αναφέρουν επίσης ότι, μετά το συμβάν της 17 Απριλίου 2013, πολλοί από αυτούς έμειναν στα παραπήγματα, ελπίζοντας ότι θα τους καταβάλλονταν οι μισθοί τους, αλλά δεν έλαβαν ούτε καν τροφή.

132. Όσον αφορά την υλική ζημία, η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η αξίωση των προσφευγόντων δεν έχει αιτιώδη συνάφεια με την επικαλούμενη παραβίαση του άρθρου 4 της Σύμβασης και ότι είναι αόριστη. Εκτιμά ότι οι προσφεύγοντες δεν αποδεικνύουν την βασιμότητα των αιτουμένων ποσών και ότι δεν εξηγούν τον λόγο για τον οποίο δεν προσέφυγαν στα εθνικά δικαστήρια προκειμένου να διεκδικήσουν τα αντίστοιχα ποσά κατ'εφαρμογήν του άρθρου 904 του αστικού κώδικα, σχετικά με τον αδικαιολόγητο πλουτισμό.

133. Όσον αφορά την ηθική βλάβη, η Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι οι προσφεύγοντες, οι οποίοι παρέστησαν ως πολιτικώς ενάγοντες στην διαδικασία ενώπιον του κακουργιοδικείου μπορούσαν να προσφύγουν στα ελληνικά δικαστήρια για να λάβουν επανόρθωση της επικαλούμενης ηθικής βλάβης. Θεωρεί ότι οι αξιώσεις των προσφευγόντων ενώπιον του Δικαστηρίου είναι υπερβολικές και ότι μία διαπίστωση παραβίασης θα συνιστούσε δίκαιη ικανοποίηση. Προσθέτει ότι, σε περίπτωση κατά την οποία το Δικαστήριο θα εκτιμούσε ότι πρέπει να επιδικάσει ένα ποσό, αυτό δεν θα πρέπει να υπερβεί τις 5.000 EUR για έκαστο των προσφευγόντων οι οποίοι δήλωσαν παράσταση πολιτικής αγωγής στην πιο πάνω αναφερόμενη εθνική διαδικασία.

134. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι έχει καταλήξει σε μία παραβίαση του άρθρου 4 της Σύμβασης εξαιτίας της παράλειψης του εναγομένου Κράτους να εκπληρώσει τις

θετικές υποχρεώσεις του που απορρέουν από την διάταξη αυτή, ήτοι, τις υποχρεώσεις να αποτρέψει την επίδικη κατάσταση της εμπορίας ανθρώπων, να προστατεύσει τα θύματα, να διερευνήσει αποτελεσματικά τα διαπραχθέντα εγκλήματα και να τιμωρήσει τους υπευθύνους της εμπορίας. Το Δικαστήριο δεν αμφιβάλλει ότι οι προσφεύγοντες υπέστησαν υλική ζημία, λόγω των μισθών που δεν καταβλήθηκαν από τους εργοδότες τους καθώς και της απόφασης του κακουργιοδικείου Πατρών το οποίο αποφάσισε ότι οι τελευταίοι δεν ήταν ένοχοι εμπορίας ανθρώπων. Το Δικαστήριο εκτιμά συνεπώς προσήκον να τους επιδικάσει αποζημίωση για την αιτία αυτή. Εν τούτοις, βάσει της δικογραφίας, το Δικαστήριο δεν μπορεί να καθορίσει ένα συγκεκριμένο ποσό σε έκαστο από τους προσφεύγοντες. Αποφαινόμενο κατά δίκαιη κρίση, το Δικαστήριο επιδικάζει σε έκαστο από τους προσφεύγοντες που συμμετείχαν στην διαδικασία ενώπιον του κακουργιοδικείου, για την υλική ζημία και την ηθική βλάβη που αυτοί υπέστησαν, το ποσό των 16.000 EUR, και σε έκαστο των υπολοίπων προσφευγόντων 12.000 EUR, πλέον οποιουδήποτε ποσού που μπορεί να οφείλεται επί του ποσού αυτού ως φόρος.

B. Έξοδα και δικαστική δαπάνη

135. Οι προσφεύγοντες ζητούν επίσης 4.363,64 EUR για τα έξοδα και την δικαστική δαπάνη στα οποία υποβλήθηκαν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, ήτοι ενώπιον του κακουργιοδικείου για τους προσφεύγοντες που είχαν δηλώσει παράσταση πολιτικής αγωγής και ενώπιον του εισαγγελέως για τους λοιπούς. Δεν ζητούν κάποιο ποσό για την διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου,

136. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι οι αξιώσεις των προσφευγόντων δεν έχουν αιτιώδη συνάφεια με την επικαλούμενη παραβίαση του άρθρου 4 της Σύμβασης. Προβάλλει εξάλλου ότι τα δικαιολογητικά τα οποία συνοδεύουν τις αξιώσεις αυτές δεν επιτρέπουν να αποδειχθεί ότι τα αιτούμενα ποσά χρησιμοποιήθηκαν για την πληρωμή των δικαστικών εξόδων ούτε να επαληθευθεί ο τρόπος με τον οποίο αυτά υπολογίστηκαν. Θεωρεί ότι, σε περίπτωση κατά την οποία το Δικαστήριο θα εκτιμούσε ότι πρέπει να τους καταδικάσει κάποιο ποσό, αυτό δεν θα πρέπει να υπερβεί τα 1.000 EUR.

137. Σύμφωνα με την νομολογία του Δικαστηρίου, ένας προσφεύγων δεν μπορεί να επιτύχει την καταβολή των εξόδων και της δικαστικής δαπάνης του παρά μόνον στο μέτρο που θα αποδειχθεί το πραγματικό και το αναγκαίο τους και, επί πλέον, ο εύλογος χαρακτήρας του ύψους τους. Επίσης, τα δικαστικά έξοδα δεν μπορούν να

εισπραχθούν παρά μόνον στο μέτρο που σχετίζονται με την διαπιστωθείσα παραβίαση (*Beyeler κατά Ιταλίας (δίκαιη ικανοποίηση)* [GC], αριθ. 33202/96, 28 Μαΐου 2002, § 27). Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 60 § 2 του κανονισμού του Δικαστηρίου, οποιαδήποτε αξίωση στην βάση του άρθρου 41 της Σύμβασης πρέπει να προσδιορίζεται με αριθμούς και με ανάλυση ανά κατηγορία, διαφορετικά το Δικαστήριο μπορεί να απορρίψει το αίτημα εν όλω ή εν μέρει (*A, B et C κατά Ιρλανδίας* [GC], αριθ. 25579/05, § 281, CEDH 2010).

138. Λαμβανομένων υπόψη των συνθηκών της παρούσας υπόθεσης, των εγγράφων που έχει στην κατοχή του και της νομολογίας του, το Δικαστήριο επιδικάζει το σύνολο του ποσού που ζητείται από τους προσφεύγοντες για την διαδικασία ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.

Γ. Τόκοι υπερημερίας

139. Το Δικαστήριο κρίνει προσηκόν να ευθυγραμμίσει το επιτόκιο των τόκων υπερημερίας με το επιτόκιο της οριακής χρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, προσαυξημένο κατά τρεις εκατοστιαίες μονάδες.

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ, ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ, ΟΜΟΦΩΝΑ,

1. *Συνενώνει με την ουσία* την ένσταση που προβλήθηκε από την Κυβέρνηση λόγω έλλειψης της ιδιότητας του θύματος εκ μέρους των προσφευγόντων οι οποίοι δεν συμμετείχαν στην διαδικασία ενώπιον του κακουργιοδικείου και την *απορρίπτει*.
2. *Κηρύσσει* την προσφυγή παραδεκτή.
3. *Αποφαίνεται* ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 4 § 2 της Σύμβασης,
4. *Αποφαίνεται*
 - (α) ότι το εναγόμενο Κράτος οφείλει να καταβάλει, εντός τριών μηνών από την ημέρα κατά την οποία η απόφαση θα καταστεί τελεσίδικη σύμφωνα με το άρθρο 44 § 2 της Σύμβασης, τα ακόλουθα ποσά:
 - ι) σε έκαστο των προσφευγόντων που συμμετείχαν στην διαδικασία ενώπιον του κακουργιοδικείου (ήτοι στους προσφεύγοντες με τους αριθμούς 4, 6, 7, 8, 9, 14, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 33, 38, 39 και 42) 16.000 EUR (δεκαέξι χιλιάδες ευρώ) και σε έκαστο από τους λοιπούς προσφεύγοντες (οι οποίοι αναγράφονται με τους αριθμούς 1, 2, 3, 5, 10, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 27, 30, 31, 32, 34, 35,

36, 37, 40 και 41) 12.000 EUR (δώδεκα χιλιάδες ευρώ), για το σύνολο των ζημιών που υπέστησαν, πλέον οποιουδήποτε ποσού που μπορεί να οφείλεται για τον φόρο,

ii) 4.363,64 EUR (τέσσερις χιλιάδες τριακόσια εξήντα τρία ευρώ και εξήντα τέσσερα λεπτά) από κοινού στους προσφεύγοντες, πλέον οποιουδήποτε ποσού που μπορεί να οφείλεται για τον φόρο, για έξοδα και δικαστική δαπάνη.

(β) ότι από την λήξη της πιο πάνω προθεσμίας και μέχρι την καταβολή, τα ποσά αυτά θα προσαυξηθούν με έναν απλό τόκο με επιτόκιο ίσο προς εκείνο της οριακής χρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, προσαυξημένο κατά τρεις εκατοστιαίες μονάδες.

5. *Απορρίπτει* το αίτημα δίκαιης ικανοποίησης κατά τα λοιπά

Συντάχθηκε στα γαλλικά και στην συνέχεια κοινοποιήθηκε εγγράφως στις 30 Μαρτίου 2017, κατ'εφαρμογήν του άρθρου 77 §§ 2 και 3 του κανονισμού του Δικαστηρίου.

(υπογραφή)
Abel Campos
Γραμματέας

(υπογραφή)
Kristina Pardalos
Πρόεδρος

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΕΥΓΟΝΤΩΝ

Αρ.	Όνομα Επώνυμο	Έτος γέννησης	Τόπος κατοικίας
1.	Morshed CHOWDURY	1982	Αθήνα
2.	Jalil ABDUL	1981	Αθήνα
3.	Kaer (khayer) ABUL (ABDUL)	1983	Αθήνα
4.	Md (ali) ALI (MD)	1982	Νέα Μανωλάδα
5.	Murad ALIMIR	1993	Αθήνα
6.	Sidik ASIK	1985	Νέα Μανωλάδα
7.	Mohamed (bablu) BABLU (MD)	1986	Νέα Μανωλάδα
8.	Md Mitu (mitu) BIYAM (BIYA)	1988	Νέα Μανωλάδα
9.	Md Royal CHOWDURY	1986	Νέα Μανωλάδα
10.	Md FORHAD (FARHAD)	1988	Αθήνα
11.	Shike (sheikh) HAMAUI (MD HAMAUI)	1987	Αθήνα
12.	Johir HASAN	1981	Αθήνα
13.	Billal (billal) HUSSEIN (MD HOSSEN)	1984	Αθήνα
14.	Miah KADIR	1988	Νέα Μανωλάδα
15.	Mahamad (mohamad) MAHBUB	1976	Νέα Μανωλάδα
16.	Mohamad (md) MAMUN	1988	Αθήνα
17.	Julhas MD	1985	Αθήνα
18.	Monir MD	1988	Αθήνα
19.	Ruyel (md Ryel) MD (AHMAD)	1986	Νέα Μανωλάδα
20.	Jewel (md) MD (JEWEL)	1982	Νέα Μανωλάδα
21.	Masud Khan (md Masud) MD (KHAN)	1987	Νέα Μανωλάδα
22.	Romuzzaman (md) Romoz) MD (ZAMAN)	1981	Νέα Μανωλάδα

Αρ.	Όνομα Επώνυμο	Έτος γέννησης	Τόπος κατοικίας
23.	Rob (abdul Rab) MD ABUR (MOHAMAD)	198	Νέα Μανωλάδα
24.	Miah (amial Miah) MD AWAL (MOHAMED)	1987	Νέα Μανωλάδα
25.	Miah (md Kamal) MD KAMAL (MIAH)	1988	Νέα Μανωλάδα
26.	Uddin (md Nijam) MD NIZZAM (UDDIN)	1981	Νέα Μανωλάδα
27.	Oli MIA	1989	Αθήνα
28.	Afzal MIAH	1987	Νέα Μανωλάδα
29.	Ripon MIAH	1987	Νέα Μανωλάδα
30.	Jangir MIHA	1987	Αθήνα
31.	Sofik MIHA	1990	Αθήνα
32.	Kamrul MIHA (MIAH)	1982	Αθήνα
33.	Sumon MOHAMAT	1987	Νέα Μανωλάδα
34.	Muhammad Rabiul (mohammad Raolbiol) MOJUNDAR	1981	Αθήνα
35.	Imran MULLA (MD MOLLA)	1987	Αθήνα
36.	Gabru (kabru) NURUL	1981	Αθήνα
37.	Howdfar RAZUL	1980	Αθήνα
38.	Ahmed (salim) SALIM (AHMED)	1982	Νέα Μανωλάδα
39.	Molla (sawon) SAWON (MOLLA)	1988	Νέα Μανωλάδα
40.	Harun SHEK (SHEKH)	1988	Αθήνα
41.	Md (mohammed) TUFAJJOL (TOHAJUL)	1982	Αθήνα
42.	Miah (md Uzzol) UZZOL (MD UZZOL)	1977	Νέα Μανωλάδα

Ακριβής μετάφραση του συνημμένου
εγγράφου από τα γαλλικά.

Αθήνα, 12 Μαΐου 2017

Ο μεταφραστής

Αλέξανδρος Πετρουτσόπουλος